

باسمه تعالی

بررسی فرار مالیاتی در ایران و کشورهای پیشرفته

آبان ۱۳۹۸

چکیده

یکی از ارکان رشد و توسعه کشور، جایگاه و کارآمدی نظام مالیاتی کشور است. کمبود منابع درآمدی دولت، مخارج عمومی دولت‌ها را به شدت محدود کرده و سرمایه‌گذاری در منابع انسانی و زیرساخت‌های فیزیکی به‌عنوان عوامل مهم تأثیرگذار بر رشد اقتصادی و در نتیجه افزایش رفاه جامعه را با مشکلات جدی مواجه می‌کند. اخذ عادلانه مالیات یکی از اصلی‌ترین وظایف دولت‌ها به منظور ایجاد درآمدی پایدار برای ارائه خدمات، کاهش ناعدالتی و فاصله طبقاتی است. با وجود تحریم‌های اقتصادی اهمیت این موضوع برای کشور ما که کشوری وابسته به نفت است، دوچندان می‌شود. در شرایط فعلی از طرفی لزوم کاهش وابستگی به درآمد نفتی و از طرف دیگر کاهش قیمت نفت و افزایش فشار به درآمدهای دولت، توجه بیش‌ازپیش به مالیات و درآمد مالیاتی را ایجاب می‌کند. یکی از راه‌های افزایش درآمد مالیاتی توجه و مقابله با فرار مالیاتی و اخذ مالیات متناسب با درآمد واقعی افراد است. فرار مالیاتی مسئله‌ای است که حتی در کشورهای با نظام مالیاتی پیشرفته و وجود راهکارهایی مانند بررسی حساب‌ها و تراکنش‌های بانکی، هم وجود دارد. البته مالیات و سازوکارهای مالیات ستانی علاوه بر جنبه درآمدی، از لحاظ تنظیم‌گری نیز حائز اهمیت هستند و دولت‌ها از آن برای رسیدن به اهداف سیاستی خود بهره می‌گیرند. با توجه به اهمیت این موضوع در ایران به‌عنوان راه‌حلی برای دستیابی به عدالت اجتماعی، در این طرح سعی کردیم با واکاوی روش‌های فرار مالیاتی و راهکارهای جلوگیری از آن در کشورهای پیشرفته و مقایسه با ایران به راهکاری پایدار برای مبارزه با فرار مالیاتی دست‌یابیم.

واژگان کلیدی: مالیات، فرار مالیاتی، نظام مالیاتی ایران، علل، اصلاح ساختاری، اقتصاد غیررسمی

فهرست

- چکیده ۲
- مقدمه ۴
۱. اقتصاد غیر رسمی، فرار مالیاتی ۶
۲. علل مؤثر بر فرار مالیاتی ۸
۳. اثرات فرار مالیاتی بر اقتصاد ۱۳
۴. در ایران فرار مالیاتی به چه میزان و از چه مسیرهایی انجام می شود؟ ۱۶
۵. بررسی وضعیت و تجربیات جهانی ۲۳
۶. روش‌های مقابله با فرار مالیاتی در ایران ۳۶
۷. مصاحبه با کارشناس ۳۸
۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۴۱
۹. توصیه‌های سیاستی ۴۴
۱۰. فهرست منابع ۴۷

مقدمه

در سیاست‌های ابلاغی «اقتصاد مقاومتی» اصلاح نظام درآمدی دولت از طریق سهم درآمدهای مالیاتی مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی و ایجاد ثبات نیز از دیگر محورهای مورد تأکید است. در این راستا یکی از شیوه‌های ارتقای نقش درآمدهای مالیاتی در تأمین بودجه عمومی دولت گسترش پایه‌های مالیاتی محسوب می‌شود که فواید دیگری نیز برای نظام اقتصادی به همراه دارد که از آن جمله می‌توان به تقویت حوزه نظارتی و ارتقای اثربخشی در اجرای سیاست‌های اقتصادی اشاره کرد. با این حال مالیات دارای آثار مهمی بر تخصیص منابع در اقتصاد است. در ادبیات اقتصادی برقراری مالیات به نوعی دخالت در مکانیسم بازار بوده که دارای آثار ناکارایی تخصیصی و زیان رفاهی است؛ این ناکارایی تخصیصی به‌عنوان بخشی از هزینه برقراری مالیات محسوب می‌شود اما با برنامه‌ریزی درمورد درآمد ناشی از مالیات می‌توان رفاه جامعه را افزایش داد به طوری که حقوق از دست‌رفته را جبران کند.

فرار مالیاتی و اجتناب از پرداخت مالیات دو پدیده‌ای هستند که احتمالاً قدمت آن‌ها به خود پدیده مالیات ستانی برمی‌گردد. هر زمان و مکانی که حاکمان تصمیم به وضع مالیات گرفته‌اند، افراد و بنگاه‌ها نیز به دنبال فرار و یا اجتناب از پرداخت آن بوده‌اند. این پدیده در عصر حاضر که به عصر دیجیتال و عصر اطلاعات نیز معروف است، رو به گسترش بوده و فرصت‌های این واحدها بیشتر شده و درعین حال امکان شناسایی آن‌ها نیز مشکل‌تر گردیده است. دلایل متفاوت زیادی برای تشریح فرار مالیاتی وجود دارد که به‌صورت نظری و تجربی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. هرچند مطالعات زیادی در سطح استان‌ها و کل کشور درباره عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی انجام شده است، اما درباره روش‌های فرار مالیاتی و محاسبه میزان آن مطالعات اندکی وجود دارد. فرار از پرداخت مالیات به‌منظور افزایش سود شخصی یکی از انگیزه‌های مشارکت در فعالیت‌های غیررسمی است. فرار مالیاتی رفتاری غیرقانونی است که فرد با انجام آن از پرداخت مالیات طفره می‌رود، درحالی‌که از مزایای مخارج عمومی بهره‌مند می‌شود. درواقع، کسانی که از پرداخت مالیات فرار می‌کنند بدون مشارکت در

درآمدهای دولت، از مخارج آن سهم می‌برند و مصداق واقعی کسانی هستند که از پدیده سواری مجانی سود می‌برند. مسئله فرار مالیاتی برای بسیاری از کشورها، به‌خصوص کشورهای در حال توسعه به‌عنوان یک معضل تلقی می‌گردد؛ چراکه این پدیده بر اهداف درآمدی دولت تأثیر منفی می‌گذارد و قابلیت دولت را در تدارک کالا و خدمات عمومی تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. به‌عنوان یک شاخص اقتصادی نرخ‌ها و معافیت‌های مالیاتی باید به‌نوعی تعیین شود که در مجموع رفاه جامعه حداکثر گردد.

به‌رغم متفاوت بودن میزان اقتصاد غیررسمی در کشورهای مختلف، نمی‌توان وجود آن را در هیچ کشوری انکار کرد. فعالیت در اقتصاد غیررسمی علاوه بر اینکه تبعیت از قوانین را مورد تهدید قرار می‌دهد، هم برای سیاست مالی و هم برای سیاست پولی تهدید ایجاد می‌کند؛ چراکه با افزایش میزان نسبی اقتصاد غیررسمی، فعالیت‌های مالی که تحت کنترل بانک مرکزی نیستند، افزایش و زمینه برای گسترش فساد سیاسی فراهم می‌شود. پیامد مهم فعالیت در بخش غیررسمی برای بخش عمومی، کاهش و بی‌ثباتی درآمدهای مالیاتی است؛ چراکه یکی از اصلی‌ترین دلایل فعالیت در این بخش، فرار از پرداخت مالیات است. گسترش اقتصاد غیررسمی سبب افزایش عرضه پول می‌شود که چون در کنترل بانک مرکزی نیست، سیاست‌های ضد تورمی را با نقصان مواجه می‌کند. افزایش در نرخ تورم هم به زیان بلندمدت بزرگی ختم می‌شود. در مجموع، گسترش اقتصاد غیررسمی به سیاست مالی ناکارآمد، بخش بانکی رسمی ناکارآمد و سیاست پولی ناکارآمد می‌انجامد و دلالت‌های ناخوشایندی برای رشد اقتصادی در آینده و اعتماد عمومی به دولت دارد. نادیده گرفتن بخش غیررسمی اقتصاد، سیاست‌گذاران و کارشناسان را از اطلاعات مهمی محروم می‌کند که در فرآیند انتخاب سیاست‌های درست به‌منظور بهبود فضای اقتصادی کشور اخلال وارد می‌کند و به تصمیماتی می‌انجامد که در نهایت، به منفعت اجتماعی ختم نمی‌شوند. هر چه میزان اقتصاد غیررسمی گسترده‌تر باشد، این مشکل مبرم‌تر می‌شود. لذا، در کشورهای در حال توسعه که به دلایل مختلف، اقتصاد غیررسمی بزرگ و درآمدهای مالیاتی محدودی دارند، اهمیت این موضوع بیشتر است. به همین دلیل، دولت‌ها و سیاست‌گذاران در پی راه‌هایی هستند تا با آوردن فعالیت‌های غیررسمی به بخش رسمی و قابل مالیات ستانی، فرار مالیاتی را کاهش و درآمدهای خود را افزایش دهند. در این نوشتار ابتدا به بررسی فرار مالیاتی و روش‌های آن در ایران و در قدم بعدی به مطالعه

روش‌های فرار مالیاتی در کشورهای با نظام مالیاتی پیشرفته و راهکارهای مقابله با آن پرداخته می‌شود و در قدم آخر پیشنهادهایی برای اصلاح نظام مالیاتی کشور و مقابله با فرار مالیاتی ارائه خواهد شد.

۱. اقتصاد غیر رسمی^۱ و فرار مالیاتی^۲

۱.۱. اقتصاد غیر رسمی یا زیرزمینی

عبارت اقتصاد غیررسمی در دهه ۱۹۷۰ برای آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی که خارج از چهارچوب سازمان‌های دولتی و بخش خصوصی انجام می‌پذیرفتند، معمول گشت. نخست، این عبارت در واکنش به رشد نیروی کار غیررسمی و خوداشتغالی در جهان سوم ظاهر شد اما بعدها این اصطلاح با صفات دیگری نظیر اقتصاد پنهان، زیرزمینی، سیاه و نظیر آن مورد استفاده قرار گرفت. یکی از موضوعات مهمی که توجه فزاینده اقتصاددانان را به خود جلب کرده، همین بحث اقتصاد غیررسمی است؛ چراکه ماهیت پنهان این پدیده، شناخت و درک ابعاد آن را با پیچیدگی همراه می‌کند. این، در حالی است که این بخش ثبت‌نشده از اقتصاد آثار مهمی بر متغیرهای کلان دارد و نادیده گرفتن آن در تصمیم‌گیری‌ها، به انتخاب سیاست‌های درست به‌منظور بهبود فضای اقتصادی کشور اخلاص وارد می‌کند. فرار از پرداخت مالیات به‌منظور افزایش سود شخصی یکی از انگیزه‌های مشارکت در فعالیت‌های غیررسمی است. اقتصاد غیررسمی عبارت است از یک سلسله فعالیت‌های اقتصادی که از چشم دولت به دور مانده و در نتیجه، از شبکه مالیاتی می‌گریزد. به همین دلیل، ادعا می‌شود که افزایش بار مالیاتی و مقررات دولتی باعث حرکت اقتصاد به سمت فعالیت‌های زیرزمینی می‌شود. اقتصاد غیررسمی را اقتصاد ثبت‌نشده، پنهان، سایه و زیرزمینی نیز می‌نامند که اصطلاح اقتصاد پنهان بیشتر در رابطه با کشورهای پیشرفته و اقتصاد غیررسمی عمدتاً در مورد کشورهای در حال توسعه به کار رفته است.

¹ Informal economy

² Tax Evasion

۲.۱. فرار و اجتناب مالیاتی

اجتناب^۱ و فرار مالیاتی، هر دو باعث کاهش درآمد مالیاتی می‌شوند، اما از نظر ماهیت با یکدیگر متفاوت‌اند. اجتناب مالیاتی به معنای استفاده از نقاط ضعف قانونی به منظور پرداخت مالیات کمتر است. در صورتی که در فرار مالیاتی، قوانین نقض شده و شرکت به دنبال کاهش درآمد مشمول مالیات است؛ این اصطلاح در رابطه با ترتیبات غیرقانونی اتخاذ شده جهت اختفاء یا نادیده گرفتن بدهی مالیاتی به کار می‌رود؛ به این معنی که مؤدی مالیاتی کمتر از میزانی که قانونی موظف به پرداخت آن است، تأدیه می‌نماید. گریز مالیاتی ممکن است به طرق زیر انجام شود: عدم ذکر درآمد مشمول مالیات یا معاملات در اظهارنامه‌ها، گزارش هزینه‌های قابل کسر به میزان اضافی، خودداری از تسلیم اظهارنامه؛ معاملات ساختگی یا کاستن از رقم بدهی مالیاتی با توسل به اظهارات خلاف واقع یا نمایش خلاف واقع مسائل. عنصر خلاف قانون وجه تمایز گریز مالیاتی از ترفندهای قانونی به منظور اجتناب از پرداخت مالیات است.

عمده‌ترین زمینه پیدایش فرار مالیاتی در بسیاری از کشورها یکسان و مشترک بوده و معمولاً مالیات‌هایی که با هدف توزیع درآمد وضع می‌گردند دارای پایه‌های کمتر و نرخ‌های بالاتری هستند این گونه مالیات‌ها قابلیت فرار فراوانی در خود نهفته دارند. افزایش نرخ‌های مالیاتی ضمن آنکه انگیزه‌های سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد، زمینه لازم برای اجتناب از پرداخت مالیات و فرار مالیاتی را نیز فراهم می‌آورد.

۲. علل مؤثر بر فرار مالیاتی

دلایل متفاوت زیادی برای تشریح فرار مالیاتی وجود دارد که به صورت نظری و تجربی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. بر این اساس مطالعات مربوط به فرار مالیاتی را می‌توان در چهار قسمت عوامل مؤثر، روش‌ها، آثار و محاسبه میزان دسته‌بندی کرد.

به منظور توسعه روش‌ها و ابزارهای مقابله با فرار مالیاتی و اجتناب از پرداخت مالیات، ابتدا باید درک روشنی از دلایل متفاوت بروز آن‌ها داشت. دلایل بسیاری در این زمینه عنوان می‌شود که در این قسمت به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. این دلایل و عوامل را می‌توان به دو دسته کلی عوامل نهادی و اقتصادی و عوامل رفتاری و فرهنگی تقسیم کرد. هنجارها و کنش‌های اجتماعی در پرداخت مالیات، کیفیت احساس مردم از اجرای عدالت مالیاتی، فساد مأموران مالیاتی، عدم گسترش فرهنگ مالیاتی در جامعه، عدم مبادله اطلاعات کامل، نبود سیستم نظارت و پیگیری در اخذ مالیات، عدم استقبال از تسلیم اظهارنامه‌های مالیاتی و ضعیف بودن ضمانت‌های اجرایی در این مورد، تأخیر در وصول مالیات، مشکلات مربوط به تشخیص علی‌الراس مالیات، قوانین پیچیده و متعدد، عدم شناسایی مؤدیان و مستند نبودن میزان درآمد آن‌ها، وجود معافیت‌های وسیع و متنوع و... برخی از عوامل نهادی می‌باشند.

همچنین در مطالعات متعددی فقدان فرهنگ مالیاتی و آموزش در سطوح مختلف به عنوان علل مهم فرار مالیاتی ذکر شده است. مطالعات رابطه بین ابعاد فرهنگی - ملی و فرار مالیاتی این نتیجه را می‌دهد که سطح پایین‌تر فرهنگ مالیاتی منجر به سطوح بالاتر فرار مالیاتی می‌شود و در بررسی نقش آموزش در اجتناب از پرداخت مالیات، رابطه نزدیکی بین آموزش در سطوح مختلف تحصیلی و پذیرش مالیات و پرداخت به موقع آن وجود دارد. همچنین نرخ مالیات و بار مالیاتی، درآمد مالیات‌دهندگان، نرخ‌های تورم و بیکاری، آزادسازی تجاری، اندازه دولت و غیره دیگر متغیرهای اقتصادی هستند که در فرار مالیاتی نقش دارند. بدون شک رواج و گسترش فرار مالیاتی در هر کشوری تابعی از شرایط اقتصادی و اجتماعی است و این شرایط بستگی به ساختار هر کشور

دارد. در ادامه به طور خلاصه به مهم‌ترین عوامل اقتصادی مؤثر بر فرار مالیاتی اشاره می‌گردد. این متغیرها، متغیرهایی هستند که از دو حوزه رایج اقتصاد متعارف و اقتصاد رفتاری احصا شده است.

۱،۲ مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی در ایران

در دو بخش گذشته به اختصار از عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی بر اساس مفاهیم اقتصاد متعارف و رفتاری را در یک سطح تئوریک بیان کردیم. در مطالعه فرار مالیاتی شواهد و مطالعات تجربی نیز از اهمیت خاصی برخوردارند. به منظور جمع‌بندی، طبق مطالعات انجام‌شده به طور خلاصه به موارد زیر به عنوان عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی در ایران اشاره می‌گردد.

۱.۲.۱. نرخ مالیات

یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی، نرخ مالیاتی است. فرار مالیاتی محصول مقررات و سیاست‌های دولت است و برای غلبه بر پدیده فرار مالیاتی، کاهش نرخ مالیات در بخش قانونی و افزایش مجازات مشارکت در فعالیت‌های غیرقانونی توصیه می‌شود.

۲.۲.۱. همکاری ضعیف نهادها و مؤسسات وابسته

کاستی در نهاد مالیاتی و نبود یک نظام حقوقی مؤثر و کارا می‌تواند زمینه‌ساز فرار مالیاتی باشد. این عامل به عنوان یکی از عوامل فرار مالیاتی مورد تأیید دیدگاه نهادی است. در این دیدگاه عقیده بر آن است، ضعف نهادهایی که مسئول حفاظت از حقوق افراد هستند، ممکن است کسب‌وکار افراد را به سمت اقتصاد زیرزمینی هدایت کنند. بر اساس این دیدگاه، سیستم قضایی ضعیف، بوروکراسی و فساد از دلایل اصلی هدایت مردم به سمت اقتصاد زیرزمینی می‌باشند (فریدمن و همکاران، ۲۰۰۰). برای مثال همکاری ضعیف بانک‌ها در خصوص ارائه اطلاعاتی از کارکرد حساب‌های مؤدیان مالیاتی موجب عدم دسترسی کارا به درآمد واقعی افراد گردیده و زمینه فرار مالیاتی را فراهم می‌نماید.

۳.۲.۱. پیچیدگی قوانین و مقررات

در بسیاری از مطالعات، پیچیدگی قوانین و مقررات از علل اصلی گرایش به اقتصاد زیرزمینی و فرار مالیاتی ذکر شده است. افزایش در پیچیدگی مقررات عامل مهمی در ایجاد انگیزه افراد برای ورود به اقتصاد غیررسمی بوده است و منجر به افزایش فرار مالیاتی می‌گردد. شفاف نبودن احکام مالیاتی و درک نادرست یا سوءاستفاده از این ابهامات شرایط را برای فرار مالیاتی و کاهش کارایی نظام مالیاتی فراهم می‌نماید (ریچاردسون و همکاران، ۲۰۰۶). در مقابل، ساده‌سازی قوانین، درک آن را برای مؤدیان آسان نموده و می‌تواند تأثیر قابل توجهی در کاهش فرار مالیاتی داشته باشد. این عامل نیز به‌عنوان یکی از عوامل فرار مالیاتی مورد تأیید دیدگاه نهادی است.

۴.۲.۱. فقدان سیستم اطلاعاتی کارآمد و پدیده ممیز محوری

سیستم اطلاعاتی ناکارآمد یکی دیگر از عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی است. در این ارتباط در کشورهای توسعه‌یافته به علت دسترسی دستگاه مالیات‌ستان به اطلاعات درآمدی و معاملاتی افراد حقیقی و حقوقی، میزان فرار مالیاتی بسیار اندک است. ولی در کشورهای در حال توسعه ضعف و عدم همکاری مناسب سیستم بانکی و عدم ثبت دقیق معاملات و انتقالات موجب شده است مسئولان مربوطه نتوانند اطلاعات دقیقی از درآمد و ثروت افراد به دست آورند. شایان ذکر است، الزام ارائه اطلاعات اشخاص حقیقی و حقوقی و استفاده کارآمد از این ابزار در کشورهای توسعه‌یافته‌ای همچون کشورهای حوزه اسکانديناوی (سوئد، نروژ و دانمارک) باعث شد تا فرار مالیاتی در این کشورها در مقایسه با سایر کشورها در سطح پایین‌تری قرار گیرد. عدم شفافیت‌ناشی از فقدان سیستم اطلاعاتی کارآمد باعث بروز ممیز محوری در مالیات‌ستانی شده و این باعث بروز فساد و عدم احساس عدالت از سوی مؤدیان مالیاتی شده است.

۵.۲.۱. گستردگی معافیت‌های مالیاتی

میزان و نحوه اعطای مشقوق‌های مالیاتی یکی از عوامل مؤثر بر گسترش زمینه فرار و اجتناب مالیاتی است. اعمال معافیت‌های مالیاتی غیر هدفمند از یک سو سبب فراهم شدن امکان سوءاستفاده اشخاص به‌منظور فرار و اجتناب مالیاتی می‌گردد و از سوی دیگر از طریق ایجاد رقابت نابرابر میان فعالان اقتصادی انگیزه فرار مالیاتی را افزایش می‌دهد.

۶.۲.۱. تورم بالا

تورم می‌تواند انگیزه کافی برای فعالیت در اقتصاد زیرزمینی و به تبع آن زمینه ایجاد فرار مالیاتی را فراهم کند. مکانیسم‌های اثرگذاری تورم بر فرار مالیاتی را می‌توان این‌گونه تشریح کرد که در صورت وجود تورم و عدم‌تغییر در درآمد اسمی افراد، درآمد حقیقی افراد کاهش خواهد یافت. بنابراین در صورت عدم وجود تورم پولی، مؤدیان مالیاتی سعی می‌نمایند تا با فرار از پرداخت مالیات به درآمد حقیقی قبل از افزایش تورم دست یابند (فیشرن، ۱۹۸۱). همچنین از سوی دیگر پدید آمدن تورم از طریق چاپ پول توسط دولت منجر به افزایش فرار مالیاتی می‌گردد، زیرا با ایجاد تورم میزان جریمه واقعی وضع‌شده روی فرار مالیاتی کاهش یافته و همین مسئله منجر به افزایش آن می‌گردد.

۷.۲.۱. فرهنگ و اخلاق مالیاتی

فرار مالیاتی، رفتاری اقتصادی- اجتماعی است. به‌عبارت‌دیگر منشأ آن تنها حوزه اقتصاد نیست. چه‌بسا تأثیر عوامل غیراقتصادی بر فرار مالیاتی به‌گونه‌ای باشد که تأثیر عوامل اقتصادی را تحت‌الشعاع قرار دهد. یکی از این عوامل غیراقتصادی، اخلاق مالیاتی است. اخلاق مالیاتی انگیزه پرداخت مالیات و مشارکت در جبران هزینه‌های دولتی است. نتایج تحقیقات انجام‌شده حاکی از وجود رابطه منفی بین فرار مالیاتی و اخلاق مالیاتی است. در صورتی که افراد عقیده داشته باشند، مخارج انجام‌شده دولت از محل درآمدهای مالیاتی به‌صورت غیرکارا صورت گرفته است، اخلاق مالیاتی در آن جامعه پایین می‌آید و انگیزه کمتری برای پرداخت مالیات وجود خواهد

داشت. همچنین اگر فرار مالیاتی کنترل نشده و کاهش نیابد، به دلیل تأثیر رفتار اجتماعی افراد بر یکدیگر، به تشویق دیگر افراد برای فرار از مالیات و در نتیجه به همه گیر شدن آن می‌انجامد. درحقیقت گسترش فرار مالیاتی به تدریج به مقبولیت عمومی آن منجر می‌شود.

۸.۲.۱. سطح درآمد افراد

اجماع نظری در خصوص وجود رابطه مثبت یا منفی بین سطح درآمد با فرار مالیاتی وجود ندارد، به طوری که برخی به رابطه مثبت بین این متغیرها و برخی به رابطه منفی بین آن‌ها اعتقاد دارند. در توضیح این رابطه می‌توان بیان کرد، ممکن است افرادی با درآمد بیشتر، انگیزه بیشتری برای پنهان کردن درآمد خود جهت پرداخت مالیات داشته باشند (رابطه مثبت بین درآمد و فرار مالیاتی) و یا فقر و ناتوانی در تأمین حداقل درآمد، انگیزه ورود به اقتصاد زیرزمینی را افزایش دهد که خود منجر به فرار مالیاتی بیشتر شود (رابطه منفی بین درآمد و فرار مالیاتی).

۹.۲.۱. بیکاری

رشد بیکاری انگیزه فعالیت در حوزه‌های غیرقانونی را افزایش می‌دهد و به افزایش حجم اقتصاد زیرزمینی کمک می‌کند و به تبع آن به فرار مالیاتی بالا منجر می‌شود. (دلانو و همکاران، ۲۰۰۴، سبولا و فیک، ۲۰۱۰).

۱۰.۲.۱. تعرفه کالا و خدمات

در صورتی که نرخ تعرفه کالاها زیاد باشد، انگیزه برای فرار مالیاتی از طریق قاچاق کالا افزایش خواهد یافت.

۳. اثرات فرار مالیاتی بر اقتصاد

۳.۱. کاهش توان رقابتی فعالان اقتصادی

پرداخت مالیات توسط فعالان بخش رسمی اقتصاد و عدم پرداخت مالیات از سوی فعالان اقتصاد زیرزمینی موجب تبعیض در پرداخت مالیات می‌گردد. این موضوع (پرداخت مالیات) در کنار بالاتر بودن سایر هزینه‌های تولیدکنندگان رسمی و قانونی نسبت به تولیدکنندگان غیررسمی منجر به کاهش توان رقابتی فعالان اقتصاد رسمی نسبت به فعالان اقتصاد غیررسمی می‌گردد. در این ارتباط باید اذعان نمود، بسیاری از مواد اولیه موردنیاز تولیدکنندگان بخش غیررسمی از طریق قاچاق تهیه می‌گردد که به دلیل عدم پرداخت حقوق و عوارض گمرکی ارزان‌تر از بخش رسمی است. همچنین برای تولیدکنندگان غیررسمی، رعایت استانداردهای محیط کار، بیمه، قوانین حداقل دستمزد و ساعات کاری موضوعیت ندارد. از طرف دیگر، در شرایطی که دولت برای جبران کاهش درآمد صورت گرفته به واسطه فرار مالیاتی مجبور به افزایش نرخ‌های مالیاتی گردد، این امر فشار مضاعفی بر فعالان اقتصادی بخش رسمی و کارکنان دولت وارد می‌نماید.

۴.۱. شفافیت اقتصادی پایین

گسترش فرار مالیاتی در یک اقتصاد به مفهوم نزول سطح شفافیت اقتصادی است. فعالان بخش زیرزمینی اقتصاد در برابر هر سیاست شفافیت‌افزایی مقاومت نموده و در این راستا از همه ابزارها استفاده می‌نمایند.

۵.۱. ناکارآمدی سیاست‌های دولت

گسترده‌گی فرار مالیاتی و به تبع آن سطح پایین شفافیت اقتصادی، سیاست‌گذاری اقتصادی دولت را در حوزه‌های مختلف عقیم می‌سازد. در شرایط عدم اشراف دولت بر اطلاعات درآمدی هزینه‌ای افراد جامعه، سیاست‌های حمایتی همچون اعطای یارانه نمی‌تواند از حیث اصابت به جامعه هدف (دهک‌های پائین درآمدی) موفق باشد. در شرایطی که دولت با اقتصاد زیرزمینی گسترده (فرار مالیاتی) روبرو است، نمی‌تواند در حوزه

سیاست‌گذاری‌های پولی و ارزی خود نیز موفق باشد. زیرا اطلاعات دقیقی نسبت به بازار پول و ارز ندارد. موضوعی که در شرایط حاضر نیز به‌ویژه در بازار ارز کشور مشهود است. همچنین در شرایط شفافیت پائین اقتصادی، سیاست‌های مالیاتی به‌عنوان یکی از ابزارهای اعمال سیاست‌های مالی دولت نیز فاقد کارایی لازم خواهند بود. به‌طوری‌که اثر تغییر نرخ و یا پایه مالیات بر افزایش درآمدهای مالیاتی و همچنین تخصیص منابع اقتصاد چندان قابل پیش‌بینی نیست.

۶.۱. ایجاد اختلال در خدمات عمومی دولت

وظیفه اصلی دولت‌ها، ارائه کالاها و خدمات عمومی از جمله تأمین امنیت، توسعه آموزش و بهداشت و دیگر خدمات اجتماعی به آحاد جامعه است که ارائه آن‌ها نیز نیازمند تأمین مالی است. فرار مالیاتی به دلیل ایجاد چالش در تحقق درآمدهای دولت، باعث ایجاد اختلال در تأمین منابع مالی موردنظر دولت در این راستا می‌شود و از این‌رو منجر به عدم ارائه این خدمات در سطح مطلوب می‌شود.

۷.۱. نابرابری درآمد و ثروت

فرار مالیاتی به دلیل فراهم نمودن زمینه انباشت ثروت نزد گروه‌های خاص فعال در بخش اقتصاد زیرزمینی، باعث توزیع نامناسب درآمد و ثروت در جامعه می‌شود. در این ارتباط، پرداخت مالیات توسط فعالان بخش رسمی اقتصاد، درآمد قابل‌تصرف آن‌ها را کاهش می‌دهد. این در حالی است که فعالان بخش زیرزمینی اقتصاد، به دلیل عدم پرداخت مالیات، از درآمد قابل‌تصرف بالاتری برخوردار می‌شوند که این امر در بلندمدت منجر به ایجاد و تشدید نابرابری درآمد و ثروت می‌شود.

۸.۱. تضعیف فرهنگ مالیاتی

پدیده فرار مالیاتی به نحوی برگرفته از عدم رعایت اخلاق حرفه‌ای و به‌عنوان یک ضد ارزش است. گسترده شدن فرار مالیاتی می‌تواند در بلندمدت تهدید جدی برای فرهنگ مالیاتی آحاد جامعه و به‌تبع آن تداوم زندگی اجتماعی باشد.

۹.۱. تداوم وابستگی بودجه دولت به منابع نفتی

فرار مالیاتی منجر به عدم توانایی دولت برای کسب درآمدهای مالیاتی در سطح حداکثری خود می‌شود که این امر در اقتصاد ایران با توجه به دو ویژگی مهم شامل: بزرگ بودن اندازه دولت و وجود منابع سهل‌الوصول صادرات نفت، پیامدی جز تداوم وابستگی بودجه به عواید نفتی نخواهد داشت. زیرا از یک سو دولت نمی‌تواند درآمدهای مالیاتی موردنظر خود برای پوشش هزینه‌ها را کسب نماید و از سوی دیگر نمی‌تواند هزینه‌های جاری خود را که غالب آن هزینه اجتناب‌ناپذیر از جمله پرداخت حقوق و دستمزد کارکنان است، کاهش دهد. از این رو است که دولت برای تداوم فعالیت خود ناگزیر به صرف عواید نفتی می‌شود. به طوری که به‌رغم تأکید تمامی برنامه‌های توسعه‌ای پس از انقلاب بر قطع اتکاء بودجه دولت به منابع نفت و گاز تاکنون (اجرای کامل ۵ برنامه توسعه پنج‌ساله) این هدف متعالی محقق نشده است.

۱۰.۱. بی‌ثباتی اقتصادی

فرار مالیاتی گسترده باعث عدم استفاده بهینه از ظرفیت مالیاتی کشور می‌گردد و از این رو دولت برای تأمین مخارج روزافزون خود ناگزیر به تشدید فشار مالیاتی بر اقتصاد رسمی شده که این امر موجب کاهش توان رقابتی تولیدکنندگان رسمی و به خطر افتادن امنیت سرمایه‌گذاری و درنهایت کاهش تولید ناخالص داخلی و بروز بی‌ثباتی اقتصادی^۱ می‌گردد. این پیامد در اقتصاد ایران از جنبه دیگری نیز موضوعیت می‌یابد و آن، وابستگی شدید این اقتصاد به منابع ناپایدار (برون‌زا) نفتی به جهت تأمین هزینه‌های جاری دولت است. به طوری که وابستگی مخارج دولت به منابع ناپایدار نفتی باعث تشدید ناپایداری مالی دولت و درنهایت، بی‌ثباتی اقتصادی می‌گردد. شایان توجه است، وقوع شوک‌ها و بحران‌های اقتصادی، نوسانات متغیرهای اقتصادی، عدم امنیت سرمایه‌گذاری و غیره از علائم بی‌ثباتی اقتصادی می‌باشند. بی‌ثباتی اقتصادی یکی از عوامل مهمی است که افق‌های رشد اقتصادی را محدود می‌سازد و موجب آسیب‌پذیری اقتصاد ملی در برابر شوک‌های خارجی می‌گردد.

¹ Economic instability

۴. در ایران فرار مالیاتی به چه میزان و از چه مسیرهایی انجام می شود؟

اقتصاد مقاومتی مفهومی است که در پی مقاوم سازی، بحران زدایی و ترمیم ساختارها و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی مطرح می شود که قطعا باور مشارکت همگانی و اعمال مدیریت های عقلایی و مدبرانه، پیش شرط و الزام چنین موضوعی است. از این رو سیاستهای اقتصاد مقاومتی با اهدافی نظیر ارتقاء مقاومت اقتصادی در برابر تحریم ها، خلاصی از وابستگی به درآمد نفت به عنوان مصداق خود اتکایی، کاهش وابستگی شدید بودجه سالانه کشور به درآمدهای حاصل از فروش نفت خام، ایجاد شرایطی نسبتا پایدار، اقتصادی ایمن و مقاوم و خود کفایی و ابلاغ شد و که در آن مالیات از مهمترین محورهای اجرای سیاست های ابلاغی اقتصاد مقاومتی قلمداد شد تا تکیه مخارج دولتی بر دریافت مالیات و کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی لحاظ شود که در بند ۱۷ سیاستهای ابلاغی اقتصادی مقاومتی بصورت صریح بیان شده است. با جلوگیری از فرارهای مالیاتی و شناسایی پایه های جدید مالیاتی و اصلاح مالیات ستانی می توان کاهش درآمدهای نفتی را جبران کرد که این خود گامی موثر در تحقق عدالت مالیاتی و استقلال کشور به شمار می رود. هم چنین با توجه به جرم انگاری فرار مالیاتی در قانون مالیات های مستقیم و مجازات های تعیین شده و در راستای شفاف سازی درآمدهای واقعی باید از تمامی ظرفیت های قانونی در راستای برخورد قاطع با مرتکبان فرار مالیاتی استفاده شود که این مسیر نیازمند همراهی و عزم حاکمیت و مردم است.

فرار مالیاتی در کشورهای گوناگون و به دلایل مختلف رخ می دهد و جامعه را از بخشی از منابع مالی خود، محروم می کند؛ اما زیان ناشی از قانون گریزی، تمام شهروندان یک کشور را تحت تأثیر قرار می دهد. با اینکه نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در کشورهای توسعه یافته بیشتر از کشورهای در حال توسعه است، اما حتی در کشورهای توسعه یافته هم فرار مالیاتی وجود دارد. در ایران، فرار مالیاتی عموماً از طریق استفاده از کارتهای بازرگانی دیگران، صدور فاکتور های صوری و دو دفتره بودن، حساب های اجاره ای، دستگاه های پوز بی هویت، قاچاق کالا، عدم اعلام سود واقعی، فعالیت های پنهان اقتصادی،

دور زدن قانون، کتمان و عدم ارائه اطلاعات شغلی و ممیز محوری بودن سازمان مالیات رخ می‌دهد؛ که به نظر می‌رسد **ممیز محوری** اصلی‌ترین و شایع‌ترین معضل در مسئله مبارزه با فرار مالیاتی است. نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در ایران در سال ۲۰۱۷، ۷٫۸۲ درصد بوده و رئیس سازمان امور مالیاتی، حجم فرار مالیاتی در اقتصاد ایران را ۴۰ هزار میلیارد تومان برآورد کرده است اما اظهار نظر های مختلف حجم فرار مالیاتی در ایران را ۵۰ تا ۷۰ هزار میلیارد تومان برآورد می‌کنند. این رقم، فارغ از معافیت های سازمان امور مالیاتی که حدود ۴۰ درصد از تولید ناخالص ملی را شامل می‌شود اعلام شده است. همچنین بخش دیگر اقتصاد که سهم بزرگی در فرار مالیاتی دارد بخش اقتصاد غیر رسمی یا پنهان و قاچاق است. طبق پژوهش های انجام شده، حجم اقتصاد زیرزمینی ایران حدود ۲۰ درصد از تولید ناخالص ملی است که اطلاعات و ردپایی از آنها وجود ندارد. علاوه بر این هنوز برای بخش‌هایی از اقتصاد مانند خرید و فروش زمین و ارزش افزوده ملک مسکونی، پایه مالیاتی تعریف نشده و در این بخش خلاء قانونی وجود دارد. به‌عنوان مثال قاچاق که دارای ماهیتی غیرقانونی است، در آمار رسمی اقتصاد ثبت نمی‌شود زیرا این موارد را نمیتوان شناسایی کرده و از آنها مالیات اخذ کرد. در نتیجه در روش‌های محاسبه میزان فرار مالیاتی مدنظر قرار نمی‌گیرد. نهادهای دولتی حجم قاچاق سالیانه در کشور را بیش از ۱۲ میلیارد دلار و برآوردهای پژوهشی و دانشگاهی این مقدار را بیش از ۲۵ میلیارد دلار اعلام کرده‌اند. اگر میانگین این ارقام را با نرخ دلار ۱۰ هزار تومان یعنی کمتر از دلار آزاد حساب کنیم حجم قاچاق حدود ۲۰۰ هزار میلیارد تومان برآورد می‌شود. حال با لحاظ کردن پایه مالیاتی دست کم ۲۰ درصد، فرار مالیاتی ناشی از قاچاق در ایران به بیش از ۴۰ هزار میلیارد تومان می‌رسد. در مجموع با صرف نظر از برخی معافیت‌های گسترده و بی ضابطه مالیاتی می‌توان گفت فرار مالیاتی در کشور بسیار بیشتر از رقم ۱۰۰ هزار میلیارد تومان یعنی حدود ۲۵ درصد از کل بودجه عمومی کشور است.

با توجه به یافته‌های محقق چهار گروه که در حال فرار مالیاتی می‌باشند عبارتند از:

- **دارندگان کارتهای بازرگانی اجاره‌ای:** آمار و ارقام در مورد فرارهای مالیاتی از این طریق متفاوت است اما آخرین اظهار نظر از سخنگوی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز است که ۲۸ هزار میلیارد تومان فرار

مالیاتی وجود دارد که همه آن‌ها به دلیل صدور کارت‌های یک‌بارمصرف یا همان کارت‌های اجاره‌ای بازرگانی است.

- **پزشکان و وکلا:** در برآوردهای صورت گرفته مقدار مالیاتی که دندان‌پزشکان و پزشکان متخصص باید بپردازند ۶ هزار و ۸۰۰ میلیارد تومان اعلام شده است و این در حالی است که رقم مالیات پرداختی توسط دندان‌پزشکان و پزشکان متخصص بسیار کمتر از این میزان است. بنابر گزارشات غیر رسمی رقم فرار مالیاتی و کلا حدود ۱۲ هزار میلیارد تومان است.
- **ثروتمندان:** رئیس سازمان امور مالیاتی کشور طی مصاحبه‌ای با اشاره به درآمد میلیاردی ۳۰۰ هزار نفر و عدم پرداخت مالیات توسط آن‌ها گفت: این افراد میلیاردی درآمد مشمول مالیات دارند و بیش از ۵۰ درصد آن‌ها مؤدی مالیاتی نیستند؛ در واقع این افراد در سازمان امور مالیاتی هیچ پرونده‌ای ندارند.
- **مالکان مسکن‌های خالی از سکنه:** طبق گزارش مرکز آمار حدود ۲,۶ میلیون مسکن خالی از سکنه در کشور وجود دارد که باید مالکان آن‌ها طبق قانون مالیات پرداخت کنند اما به دلیل عدم توانایی در شناسایی این مسکن‌ها، دولت نمی‌تواند از آن‌ها مالیات اخذ کند.

در پژوهش‌های علمی نیز، تلاش می‌شود با تخمین حجم اقتصاد پنهان، بخشی از اقتصاد که مالیات نمی‌دهد شناسایی و میزان فرار مالیاتی برآورد شود. در ایران مطالعات متعددی در خصوص فرار مالیاتی انجام شده است که برای برآورد حجم اقتصاد زیرزمینی و فرار مالیاتی عمدتاً از روش تابع تقاضای پول استفاده نموده‌اند. در محاسبه فرار مالیاتی با روش تقاضای پول فرض می‌شود همه معامله‌ها در اقتصاد غیررسمی به صورت نقدی انجام می‌شود، در صورتی که در واقعیت این‌طور نیست و تنها بخشی از معاملات اقتصاد غیررسمی به صورت نقدی انجام می‌شود. لازم به ذکر است، اجماع نظری بین مطالعات صورت گرفته در خصوص میزان فرار مالیاتی در اقتصاد ایران وجود ندارد. اگرچه روند فرار مالیاتی دارای نوسان‌هایی در بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۹۷ است، اما به‌طور کلی در دوره ۴۰ ساله روندی افزایشی داشته است، ۶/۱۲ درصد تولید ناخالص داخلی رسمی در

سال ۱۳۵۷ به بیشترین مقدار خود در سال ۱۳۷۸ به طوری که از ۲۴/۴۶ درصد از تولید ناخالص داخلی افزایش یافته و با توجه به آخرین برآوردها در سال ۱۳۹۴ به ۱۱/۳۳ درصد رسیده است.

یکی از روش‌های محاسبه میزان فرار مالیاتی، استفاده از شاخص «تولید ناخالص داخلی یا GDP» است. از نظر سازمان امور مالیاتی، اقتصاد کشور بر اساس شیوه‌های اخذ مالیات بر درآمد به سه دسته

۱. شرکت‌ها و اشخاص حقوقی

۲. مشاغل و افراد

۳. حقوق و دستمزد

تقسیم می‌شود. طبق اظهارات مسئولین اتاق اصناف، سهم گروه مشاغل و اصناف از تولید ناخالص داخلی ۲۰ درصد است. با توجه به اینکه ارزش تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۱۸ برابر با ۴۱۸,۸۸ میلیارد دلار اعلام شده است. پس ۲۰ درصد این مقدار یعنی ۸۴ میلیارد دلار آن مربوط به گروه مشاغل و اصناف است. اگر نرخ دلار را ۱۱,۵ هزار تومان در نظر بگیریم؛ مجموع درآمد سالانه این گروه حدود ۹۶۶ هزار میلیارد تومان محاسبه می‌شود. حال فرض کنید از گروه مشاغل با پایین‌ترین پایه مالیاتی، یعنی ۱۵ درصد از مجموع درآمد، مالیات اخذ شود. در این صورت میزان مالیات واقعی این اقشار که شامل مشاغل صنفی چون آهن‌فروشان، طلافروشان و ... می‌شود به ۱۴۵ هزار میلیارد تومان می‌رسد. در حال حاضر این مشاغل، سالانه کمتر از ۱۰ هزار میلیارد تومان مالیات پرداخت می‌کنند یعنی حداقل به میزان **۱۳۵ هزار میلیارد تومان** فرار مالیاتی دارند.

یکی دیگر از روش‌های محاسبه میزان فرار مالیاتی، بررسی شاخص «نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی» است. نسبت مالیات به تولید رقم معافیت‌ها و فرارهای مالیاتی چقدر است؟ ناخالص داخلی یا تلاش مالیاتی در ایران حدود ۷ درصد در سال‌های اخیر بوده است. در حالی که متوسط تلاش مالیاتی در میانگین جهانی معادل ۱۴ درصد (دو برابر ایران) و اروپا و آسیا معادل ۱۹ درصد (۲,۷ برابر ایران) است. همچنین این شاخص در کشورهای عضو OECD به ۲۵ الی ۳۰ درصد می‌رسد. در نتیجه این شاخص در ایران حدوداً نصف میانگین جهانی است و به تبع آن میزان

درآمدهای مالیاتی دولت نصف مقدار واقعی آن است. در حال حاضر میزان درآمد مالیاتی ۱۵۰ هزار میلیارد تومان بوده که با یک تناسب ساده مقدار فرارهای مالیاتی در کشور نیز ۱۵۰ هزار میلیارد تومان محاسبه می‌شود.

همچنین گروه مشاغل و افراد نیز خود به دو دسته صنفی و غیر صنفی تقسیم می‌شوند که بررسی میزان فرار

مالیاتی در بعضی از مشاغل خاص اعداد و ارقام قابل توجهی را نشان می‌دهد. برای مثال دو گروه پزشکان و وکلا که

جزو مشاغل غیرصنفی هستند بخش زیادی از فرار مالیاتی را شامل می‌شوند. طبق مستندات مرکز پژوهش‌های

مجلس، پزشکان سالانه حدود ۷ هزار میلیارد تومان فرار مالیاتی دارند. همچنین محاسبات انجام شده نشان می‌دهد

که وکلا نیز حدود ۱۲ هزار میلیارد تومان در سال فرار مالیاتی داشته که این رقم فرار مالیاتی ناشی از کم‌اظهاری این

اقشار است. در نتیجه تنها بررسی درآمدهای پزشکان و وکلا نشان می‌دهد که این گروه سالانه حدود ۲۰ هزار میلیارد

فرار مالیاتی دارند در حالی که کم نیستند مشاغلی که مانند پزشکان که سالانه درآمدهای کلانی به دست می‌آورند اما به

دلیل شفاف نبودن سازوکار اخذ مالیات، فرار مالیاتی دارند. از جمله این مشاغل می‌توان به صنف طلافروشان، صنف

آهن‌فروشان، رستوران‌دارها، هتل‌ها و آرایشگران و ... اشاره کرد. در مجموع به نظر می‌رسد رقم فرار مالیاتی در کشور

حدود ۱۵۰ هزار میلیارد تومان بوده که می‌تواند منبع درآمد پایداری برای دولت باشد. در صورت ایجاد زیرساخت‌های

مناسب و شفافیت درآمد مشاغل به راحتی می‌توان با جلوگیری از فرار مالیاتی، کسری بودجه ۱۵۰ هزار میلیاردی دولت

را جبران کرده و گام بزرگی برای رهایی از اقتصاد نفتی برداشت

برخی از تحقیقات و مطالعات پیشین در ایران پیرامون برآورد فرار مالیاتی در جدول (۲) آورده شده است.

جدول ۱ - برآورد فرار مالیاتی در مطالعات پیشین در ایران

نویسنده	دوره مورد بررسی	روش برآورد فرار مالیاتی	حجم فرار مالیاتی (میلیارد ریال)	نسبت فرار مالیاتی به درآمدهای مالیاتی	نسبت فرار مالیاتی به تولید ناخالص داخلی
عبدالله میلانی و	۱۳۸۸	تابع تقاضای پول	۲۱۰۰۰	۷,۲	۰,۵۳

بررسی فرار مالیاتی در ایران و کشورهای پیشرفته - شبکه تحلیلگران اقتصاد مقاومتی

۰,۳۰	۵,۰۴	۱۴۳۴۷		۱۳۸۹	اکبر پور (۱۳۹۲)
۲۰,۹۲	-	-	علل چندگانه	۱۳۸۵	صمدی و تابنده (۱۳۹۲)
۳۱,۳۳	-	-		۱۳۸۶	
-	۴۰۰	۷۹۲۱۴۵	شبکه عصبی	۱۳۸۶	فلاحتی و همکاران (۱۳۹۱)
-	۴۳۰	۸۶۴۵۰	مصنوعی	۱۳۸۷	
۵۴,۶	۷۳۵	۱۹۰۹۸۱۰	تابع تقاضای پول	۱۳۵۲-۱۳۹۲	امیدی پور و همکاران (۱۳۹۴)
۰,۸۴	۱۳,۹	۲۵۸۵	منطق فازی	۱۳۷۸	صادقی و شکیبایی (۱۳۸۰)
۱,۳	۱۹,۴	۵۷۸۵		۱۳۷۹	
-	۳۶- ۱۸	-	تابع تقاضای پول	۱۳۷۴- ۱۳۵۳	طاهر فر (۱۳۷۶)
-	۸۶- ۳۷	-	تابع تقاضای پول	۱۳۷۱- ۱۳۵۷	معاونت بررسی های استراتژیک (۱۳۷۶)
-	-	۲۰۰۰	تقاضای پول	۱۳۸۷- ۱۳۵۷	مسلم آل بوسلیم
-	۱۴- ۸	-	تقاضای پول	۱۳۶۵	خلعتبری (۱۳۶۹)
-	۸۶- ۳۷	-	تقاضای پول	۱۳۷۱- ۱۳۵۷	معاونت بررسی های راهبردی نهاد ریاست جمهوری (۱۳۷۶)
-	۲۳	-	تقاضای پول	۱۳۵۰-۱۳۷۴	باقری گرمارودی (۱۳۷۷)

بررسی فرار مالیاتی در ایران و کشورهای پیشرفته - شبکه تحلیلگران اقتصاد مقاومتی

-	۱۲	-	تقاضای پول		اشرف زاده و مهرگان (۱۳۷۹)
۱,۱	۱۸,۶	۳۹۰۰۰	-	۲۰۱۱	شبکه عدالت جهانی

۵. بررسی وضعیت و تجربه کشورها

نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۷ در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در سال ۲۰۱۷ به طور میانگین، ۳۴٫۲ درصد بوده است. فرانسه با ۴۶٫۲ درصد و مکزیک با ۱۶٫۲ درصد بالاترین و پایین ترین نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی را در بین این ۳۴ کشور دارند. با این حال، حتی در این کشورها هم فرار مالیاتی برای اقتصاد کشور، هزینه ایجاد می کند. بر اساس برآوردهای مؤسسه جهانی تحقیقات توسعه اقتصادی سازمان ملل متحد، زبان ناشی از فرار مالیاتی در فرانسه، در سال ۲۰۱۷ چیزی معادل بیش از ۱۹ میلیارد دلار برآورد شده است. اقتصادهای پیشرفته، اقتصادهای بزرگتری هستند؛ یعنی تولید ناخالص داخلی در این کشورها، بیشتر از کشورهای در حال توسعه است. در نتیجه، حتی مقادیر پایین تر فرار مالیاتی در کشورهای در حال توسعه، به معنای از دست دادن بخش بیشتری از منابع است. فرار مالیاتی ۱۹ میلیارد دلاری در فرانسه، تولید ناخالص داخلی را کمتر از یک درصد، تحت تأثیر قرار می دهد، اما هزینه فرار مالیاتی ۹۵۰ میلیون دلاری در کشور آفریقای چاد، برابر با هفت درصد تولید ناخالص داخلی این کشور است. پس آثار منفی فرار مالیاتی در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته و نیز در کشورهایی که در طبقه بندی کشورهای کم درآمد قرار می گیرند، به مراتب بیشتر است.

عمده راه های فرار مالیاتی در کشورهای توسعه یافته یا در حال توسعه توسعه یافته با توجه به گزارش سازمان

OECD/G20 عبارت است از:

- اظهار بیش از اندازه کسورات
- اظهار درآمد کمتر از واقعیت
- نبود شفافیت در فعالیتهای اقتصادی

برای موارد ذکر شده در بالا، راه هایی برای مقابله پیشنهاد شده است که امروزه در کشورهای با نظام مالیاتی پیشرفته زیرساخت های اجرای آن محقق گشته است که عبارتند از:

- ثبت و جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از تکنولوژی و پایانه‌های فروشگاهی
- صورت حساب و گزارش‌های مالی خودکار
- نظام حقوقی و سیاست‌گذاری‌های حاکمیتی

از آنجایی که فرار مالیاتی در بیشتر کشورهای در حال توسعه از یک الگوی نسبتاً مشابهی پیروی می‌کند لذا راه‌های مقابله با این پدیده و سیاست‌های اتخاذ شده در بیشتر کشورها تقریباً یکسان است به طوری که توصیه‌های سیاستی برای مبارزه با فرار مالیاتی نسبتاً جهان‌شمول است و غیر از پایه‌های مالیاتی مختلف در کشورها، روش‌های مبارزه با فرار مالیاتی و اجتناب مالیاتی در بیشتر کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه بنا به مطالعات محقق یکسان بوده است.

از اقدامات مؤثر در سیاست‌گذاری‌های حاکمیتی و نظام حقوقی می‌توان اشاره کرد به ایجاد یک چارچوب سازمانی با وظایف مشخص که تضمین‌کننده دستیابی و کنترل مالیات‌ها برای رسیدن به این وظایف است و با کمترین مداخله خارج از سیستم مالیاتی برای جلوگیری از هرگونه سوءاستفاده از این شرایط قرار دارد. استفاده افراد مجرب و باانگیزه که به اهمیت اجتماعی کار خود توجه دارند و طراحی جریمه‌های تعیین شده، تا در صورت بروز تخلفات مجازات شوند. ایجاد یک سیستم اطلاع‌رسانی، به طوری که در هر زمان، افرادی که فرار یا اجتناب مالیاتی داشته‌اند را علنی کند. به عنوان مثال قرار دادن نام آن‌ها به عنوان مشاغل ورشکسته و ممنوع کردن سهامداران، شرکا یا مدیران از ایجاد شرکت‌های جدید و در نهایت آموزش کارکنان و تجهیزات فنی برای حمایت از کارایی و اثربخشی اداره امور مالیاتی و کنترل ویژه مالی افراد شاغل در سازمان.

میزان فرار مالیاتی در بین کشورهای منتخب تحقیق بر اساس گزارش‌های شبکه جهانی عدالت مالیاتی¹ (TJN) مطالعه (مدینا و اشنایدر، ۲۰۱۷) ارائه شده است. نتایج هر دو گزارش بین‌المللی در خصوص محاسبه فرار مالیاتی بسیار نزدیک به هم می‌باشند. در بین کشورهای مورد بررسی، کشورهای آمریکا، اتریش،

¹ Tax Justice Network

ژاپن و نیوزیلند به ترتیب از کمترین فرار مالیاتی (به ترتیب معادل ۱۱،۱۰۹ و ۱۲ درصد) برخوردار می‌باشند. همچنین رقم این شاخص در کشورهای در حال توسعه منتخب بیش از دو برابر آن در کشورهای توسعه یافته برآورد شده است. میزان فرار مالیاتی در کشورهای منتخب تحقیق در جدول ۳ آورده شده است. در ادامه اقدامات و راهکار های دو کشور کانادا و انگلستان در مقابله با فرار مالیاتی آورده شده است.

۱،۵ کانادا

مالیات در کانادا یکی از بنیان‌های اقتصادی این کشور است. سیستم مالیاتی دقیق و شفاف و البته کمی

پیچیده این کشور، مبنای درآمد دولت و ارائه خدمات رفاهی به شهروندان و مهاجران به این کشور است.

قوانین فدرال، استانی و شهری، به مسئولین دولتی اجازه می‌دهد تا از شهروندان و افراد مقیم کانادا مالیات

بگیرد. مالیات به موارد مختلفی از جمله درآمد، ارزش افزوده سرمایه، کالا، خدمات، املاک و دارایی‌ها تعلق

می‌گیرد. همچنین، شرکت‌ها و افرادی که در کانادا کار و زندگی یا از کانادا دیدن می‌کنند، باید مالیات

غیرمستقیم، عوارض، تعرفه‌های گمرکی، مالیات انتقال ملک و دارایی را نیز بپردازند. در رابطه با مالیات بر درآمد،

قوانین استانی و فدرال زیر وجود دارند:

- قانون مالیات بر درآمد
- مقررات اجرایی مالیات بر درآمد ۱۹۷۱
- کنوانسیون مالیات بر درآمد؛ قانون اجرایی؛ پیمان نامه‌های مالیاتی بین‌المللی با دیگر کشورها در رابطه با

قوانین مالیاتی

- قوانین مالیاتی استانی و قوانین مرتبط

- قوانین موضوعی

هر پیمان نامه مالیاتی بین کانادا و دیگر کشورها باید از هرگونه تطابق نداشتن میان پیمان نامه و مفاد قوانین

مالیات بر درآمد، یا دیگر قوانین کانادایی عاری باشد. این مطلب امکان این را که فرد یا شرکت دو بار مالیات

بپردازد پایین می‌آورد. در سطح فدرال، دپارتمان سرمایه‌گذاری مسئول تهیه پیش‌نویس قوانین مالیاتی کانادا است. طرح‌های پیشنهادی این دپارتمان به مجلس عوام و در صورت پذیرش برای تأیید به مجلس سنا فرستاده می‌شود. سازمان درآمد کانادا، آژانسی فدرالی است که اجرای قوانین مالیاتی و جمع‌آوری مالیات را بر عهده دارد. از آنجاکه کانادا یک فدراسیون است، مالیات بین دولت فدرال و دولت‌های استانی مختلف تقسیم می‌شود. استان‌ها و مناطق کانادا مانند دولت فدرال بر روی درآمد، مصرف کالا و ثروت مالیات می‌بندند.

این کشور از سال ۲۰۱۴، خدمت جدیدی در حوزه پرداخت الکترونیک معرفی کرده و برنامه‌هایی را جهت استفاده از کارت‌های اعتباری و بدهی ویزا و افزایش استفاده از کارت‌های بدهی به‌عنوان گزینه پرداخت، در آینده تدوین نموده است. در این کشور در سال ۲۰۱۴، نرم‌افزار مبتنی بر تلفن همراه معرفی شد که به واحدهای کسب‌وکار امکان می‌دهد تا اقساط، اظهارنامه‌ها و پرداخت‌های مالیاتی‌شان را به آن‌ها یادآوری کند. نرم‌افزار دیگری مبتنی بر تلفن همراه در سال ۲۰۱۵ معرفی شد که به افراد امکان دسترسی به اطلاعات مفید مربوط به استرداد وجوه را فراهم می‌آورد. خدمت مدیریت پست الکترونیک (آنلاین) در آوریل سال ۲۰۱۳ معرفی شد. با استفاده از این خدمت و از طریق پورتال ایمن به مؤدیان مالیاتی مشاوره داده می‌شود. خدمت مزبور از فوریه سال ۲۰۱۵ در دسترس عموم قرار گرفته است. خدمت ارسال مدارک، به مؤدیان مالیاتی و نمایندگان آن‌ها این فرصت را می‌دهد تا اسناد خود را به‌صورت الکترونیکی ارسال نمایند. در فوریه ۲۰۱۵، خدمت انتقال داده‌های مالیاتی ارائه گردید. نمایندگان دارای مجوز، از نرم‌افزار معتبر ایفایل استفاده می‌کنند. در کانادا تنظیم الکترونیکی اظهارنامه‌ها برای همه اشخاص حقوقی که درآمد سالانه آن‌ها بیش از یک میلیون دلار کانادا است، الزامی است. در سال ۲۰۱۵ بیش از ۸۶ درصد اظهارنامه‌ها به شکل الکترونیکی ارسال شد. در این کشور صدور فاکتورهای الکترونیکی مجاز است، اما الزامی نیست. برای ارزیابی ریسک از سیستم‌های تحلیل داده استفاده می‌شود. سیستم‌های تطبیق داده‌ها به شکلی گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرند. در این کشور از سیستم تحلیل داده‌ها برای ارزیابی ریسک شرکت‌های بزرگ و طبقه‌بندی آن‌ها به‌عنوان گروه‌های پر ریسک، با ریسک متوسط و کم ریسک و تخصیص منابع اجرایی به آن‌ها استفاده می‌شود.

کانادا با ایجاد برنامه تحقیقات جنایی در CRA از کانادایی‌ها و سیستم مالیاتی این کشور حمایت می‌کند. این برنامه، پرونده‌های قابل توجهی از فرار مالیاتی، کلاهبرداری و سایر موارد نقض جدی قوانین مالیاتی را مورد بررسی قرار می‌دهد و در صورت لزوم موارد را به دادسرای عمومی کانادا جهت پیگرد کیفری ارجاع می‌دهد. برنامه تحقیقات جنایی به جدی‌ترین مواردی که یک یا چند معیار زیر را شامل می‌شود متمرکز است:

- موارد حاکی از فرار مالیاتی در ارتباط با یک عنصر بین‌المللی
- مروجان طرح‌های پیچیده و سازمان‌یافته مالیاتی با هدف فریب دولت
- شناسایی موارد مشترک و همکاری در جرائم مالی با سایر دستگاه‌های اجرایی در فرار مالیاتی و پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم
- موارد قابل توجه فرار مالیاتی در اقتصاد زیرزمینی که شامل مالیات بر درآمد و GST/HST می‌شود

CRA همکاری نزدیکی با RCMP (پلیس فدرال کانادا)، پلیس استانی و محلی و سایر سازمان‌های اجرای قانون در پرونده‌های مالیاتی برای مقابله با تقلب‌های مالیاتی و حفظ تمامیت سیستم مالیاتی دارد. این مجموعه دانش و تخصص خود را با شرکای داخلی و بین‌المللی به اشتراک می‌گذارد. این اطلاعات به شناسایی طرح‌های جدید و به چالش کشیدن کسانی که عمده‌اً از مالیات خود فرار می‌کنند کمک می‌کند. قابلیت‌های جمع‌آوری اطلاعات ما توانایی ما در شناسایی و مقابله با فرار مالیاتی جهانی را افزایش می‌دهد و همچنین ابزارهای لازم برای کشف و تحقیق از شرکت‌هایی که مشکوک به ممانعت از فرار مالیاتی هستند را در اختیار دارد. کانادایی‌ها انتظار دارند که CRA از تمامیت سیستم مالیاتی محافظت کند. به لطف سرمایه‌گذاری‌های اخیر از سه بودجه گذشته فدرال، CRA در حال استفاده از ابزارهای بهتر و رویکردهای بهتری است که منجر به نتایج بهتری برای بهبود یکپارچگی و انصاف سیستم مالیاتی ما می‌شود. این ابزارها به CRA کمک می‌کند تا تجزیه و تحلیل اطلاعات ارزشمند را جمع‌آوری و بهبود بخشد و به CRA اجازه می‌دهد تا مؤثرتر عمل کند تا اطمینان حاصل شود که همه کانادایی‌ها از قوانین پیروی می‌کنند. مجموعه وسیعی از ابزارهای انطباق مانند

ارتقاء اطلاعات و همکاری با شرکای بین‌المللی و داخلی، به CRA کمک می‌کند تا موارد خطرناک برای ممیزی را شناسایی و موارد فرار مالیاتی را شناسایی کند. برخی از این ابزارهای جدید و تلاش‌های مشترک که منجر به داده‌ها و رویکردهای بهتری می‌شوند در زیر آورده شده است.

دسترسی به انتقال صندوق‌های الکترونیکی بین‌المللی (EFT)

از ژانویه سال ۲۰۱۵، CRA به‌طور خودکار به بیش از ۱۰,۰۰۰ دلار وارد کشور یا خروج از کشور به کلیه نقل و انتقالات بین‌المللی صندوق‌های الکترونیکی (EFT) دسترسی دارد. از ۳۱ مارس ۲۰۱۸، تیم‌ها بیش از ۱۸۷,۰۰۰ EFT را مبلغی بیش از ۱۷۷ میلیارد دلار، مربوط به هشت حوزه قضایی یا مؤسسات اقتصادی نگرانی، تجزیه و تحلیل کرده‌اند. بررسی این نقل و انتقالات به شناسایی تراکنش‌هایی که به‌طور بالقوه مالیات بر آنها پرداخت می‌شود کمک می‌کند و افراد و مشاغل را بهتر ارزیابی می‌کند.

تبادل خودکار اطلاعات بانکی خارج از کشور CRA

همچنین دسترسی آسان‌تری به اطلاعات مربوط به حساب‌های بانکی خارج از کشور کانادایی دارد. کانادا متعهد شد که شرکای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD) و مجمع جهانی شفافیت و تبادل اطلاعات برای اهداف مالیاتی (Global Forum) برای مشارکت در استاندارد گزارشگری مشترک (CRS) ، به‌عنوان بخشی از یک تلاش جهانی برای افزایش شفافیت. با اجرای CRS، کانادا و بیش از ۱۰۰ کشور دیگر ، اطلاعات حساب مالی را مبادله می‌کنند. این اطلاعات به CRA کمک می‌کند تا نقاط و داده‌های موجود را به هم متصل کند تا مواردی را نشان دهد که کانادایی‌ها برای جلوگیری از پرداخت مالیات ، پول را در حساب‌های برون‌مرزی پنهان می‌کنند.

همکاری بین‌المللی

از طریق مجمع OECD در امور مدیریت مالیاتی (FTA)، ۵۰ کشور با یکدیگر برای به اشتراک گذاشتن بهترین شیوه‌ها و روندهای نوظهور ، مقابله با خطرات بین‌المللی ، بهبود انطباق و تحویل کلی اداره امور مالیاتی همکاری می‌کنند. کمیساریای CRA در حال حاضر نایب‌رئیس FTA است و مقامات CRA از طریق چندین گروه کاری آن همکاری می‌کنند. همچنین از برنامه‌های بزرگ اقتصادی و بین‌المللی OECD حمایت مالی می‌کند. کانادا عضو کارگروه بین‌المللی گسترش یافته در زمینه اشتراک اطلاعات و همکاری (JITSIC) است.

این شبکه از ۳۸ کشور تشکیل شده که با هماهنگی فعالیت‌های مربوط به رصد از نزدیک و فعالانه‌ی مالیات در طیف وسیعی از خطرات مالیاتی بین‌المللی با سایر ادارات مالیاتی همکاری می‌کند. این تخصص به CRA اجازه داده است تا در گروه‌های کاری متخصص JITSIC مشارکت و رهبری کند، از جمله تدوین استراتژی برای شناسایی و متوقف کردن مروج طرح‌های مالیاتی سوءاستفاده کننده.

هماهنگی تحقیقات جنایی: روسای مشترک اجرای مالیات جهانی (J5)

کانادا در گروه سران مشترک اجرای مالیات جهانی (J5) به استرالیا، هلند، انگلستان و ایالات متحده پیوسته است. استراتژی‌های تحقیقات جنایی، اطلاعاتی و انجام عملیات مشترک را در مبارزه با افرادی که مرتکب، ارتقا و فعال کردن جرائم مالیاتی بین‌المللی، پول‌شویی و جرائم سایبری می‌شوند، به اشتراک خواهد گذاشت.

شرکت‌های چندملیتی

کانادا یکی از کشورهایی است که در برنامه گزارش کشور به کشور شرکت می‌کند. این رویکرد مشترک به کشورها اجازه می‌دهد تا اطلاعات مربوط به درآمد و سود شرکت‌های بزرگ چندملیتی خود را به اشتراک بگذارند. این کمک می‌کند تا CRA بهتر ریسک را ارزیابی کند که آیا این شرکت‌ها میزان مالیات مناسب را در هر کشور پرداخت می‌کنند یا خیر. اولین تبادل اطلاعات در تابستان سال ۲۰۱۸ بود.

ابزارهای حقوقی

از سال ۱۹۸۸، CRA وقتی یک مأمور مالیاتی سعی در دور زدن یا سوءاستفاده از اهداف قوانین مالیاتی کانادا و جلوگیری از پرداخت سهم عادلانه خود دارد، از قاعده عمومی جلوگیری از جلوگیری (GAAR) استفاده می‌کند. از زمان شروع این برنامه به عنوان درمانی برای جلوگیری از تهاجم مالیاتی تهاجمی، بیش از ۱۱۰۰ پرونده برای GAAR اعمال شده است. تعداد ارزیابی مجدد مالیات‌دهندگان به میزان قابل توجهی از این تعداد فراتر می‌رود، زیرا بسیاری از ترتیبات شامل چندین شریک، طرف‌های مرتبط یا گروه‌هایی از سرمایه‌گذاران

هستند که در طرح‌های اجتناب شرکت کرده‌اند. استفاده از GAAR CRA را قادر می‌سازد در مواردی که مردم در تلاش برای سوءاستفاده از نقاط ضعف در قوانین مالیاتی هستند، مالیات را تحمیل کنند.

حسابرسی

تمرکز منابع روی پرونده‌های با ریسک بالاتر به این معنی است که CRA در حال تشدید شبکه برای افرادی با ارزش خالص، مروج، شرکت‌ها و اشخاصی است که سعی می‌کنند از پرداخت سهم عادلانه مالیات خودداری کنند. یکی از روش‌هایی که CRA نتایج خود را اندازه‌گیری می‌کند از طریق "تأثیر مالی" است که شامل مالیات ناخالص فدرال و استان ارزیابی می‌شود، بازپرداخت مالیات کاهش یافته، بهره و مجازات و ارزش فعلی ارزیابی مالیات فدرال در آینده ناشی از اقدامات انطباق است. این امر تأثیر واژگونی تجدیدنظر و مبالغ غیرقابل جمع آوری را حذف می‌کند. برنامه‌های حسابرسی CRA در طی سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۸ در مجموع ۱۳٫۶ میلیارد دلار تأثیر مالی را شناسایی کرده است که این رقم نسبت به سال گذشته بیش از ۱ میلیارد دلار افزایش داشته است. این شامل ۷٫۹ میلیارد دلار بود که از طریق گروه‌های حسابرسی بین‌المللی، تجاری و تجاری فراساحلی CRA شامل ۲٫۹ میلیارد دلار مربوط به برنامه‌ریزی مالیاتی و جلوگیری از سوءاستفاده از مالیات بود.

شرکت‌های مشاوره مالی

CRA با هدف ارتقاء طرح‌های مالیاتی و شناسایی شرکت‌های تسهیل‌کننده فرار مالیاتی و فعالیت‌های غیرقانونی اقدامات زیر را افزایش داده است: افزایش حسابرسی و جمع‌آوری اطلاعات از این شرکت‌ها، انجام تحقیقات جنایی در صورت لزوم، برقراری ارتباط مؤثرتر و مؤثرتر با مالیات‌دهندگان. در سال ۲۰۱۷-۲۰۱۸، این اقدامات منجر به ارزیابی حدود ۴۸ میلیون دلار مجازات مدنی شخص ثالث علیه متخصصان مالیاتی و مروج طرح‌های فرار مالیاتی شد.

ممیزی‌های مبتنی بر ریسک

CRA استفاده از ابزارهایی مانند هوش تجاری پیشرفته و تجزیه و تحلیل داده‌های پیشرفته، که ارزیابی ریسک افراد و مشاغل را بهبود بخشیده گسترش داده است. این امر به CRA اجازه می‌دهد تا منابع ممیزی را در مناطقی با بالاترین ریسک و خطر متمرکز کند و به ارائه نتایج بهتر به کاندایی‌ها کمک کند.

تحقیقات جنایی

جرائم مالیاتی در پیچیدگی خود همچنان تکامل می‌یابد. این نهاد به عنوان کار ویژه خود به تطبیق و استفاده از روش‌های جدید برای کشف و جلوگیری از اقدامات مجرمانه و محافظت از پایه مالیاتی کانادا می‌پردازد. تحقیقات جنایی که توسط نهادهای اجرای قانون از جمله CRA انجام شده است، کاملاً پیچیده است و اغلب به سال‌ها تلاش نیاز دارد. عوامل بسیاری ممکن است در طول تحقیقات جنایی تأثیر بگذارد: تعداد افراد درگیر، در دسترس بودن اطلاعات یا شواهد، درجه همکاری شهود یا متهم، ابزارهای حقوقی گوناگون برای جمع‌آوری شواهد کافی، نیاز به کسب اطلاعات در خارج از کشور.

فرار مالیاتی جرم است. فرار کنندگان مالیاتی با محاکمه در دادگاه، از جمله جریمه یا زمان زندان روبرو هستند. ابزارها و راهبردهای انطباق CRA به گرفتن این افراد کمک می‌کند و افرادی که طرح‌های فرار مالیاتی را تبلیغ می‌کنند، شناسایی می‌شود. این نهاد متعهد به شفافیت شامل انتشار اخبار مربوط به محکومیت و پیش از محکومیت است. CRA با داشتن ابزارهای بهتر، رویکردهای بهتر و داده‌های بهتر قادر به شناسایی افراد درگیر در فرار مالیاتی، از نظر داخلی و بین‌المللی است و از عواقب آن جلوگیری می‌کند.

۲,۵ انگلستان

اداره درآمد و گمرکات سلطنتی انگلستان، برنامه‌ای برای بهبود تمکین مالیاتی تدوین نموده که ارائه خدمات برخط (آنلاین) از بخش‌های مهم این برنامه است و مؤدیان از این طریق می‌توانند امور بانکی و خرید خود را به طور (آنلاین) انجام دهند (اداره درآمد و گمرکات انگلستان، ۲۰۱۴). ارائه خدمات دیجیتالی به اکثر مؤدیان امکان مدیریت امور مالیاتی و پرداخت آنلاین را فراهم کرده است. همچنین ارائه خدمات پشتیبانی و مشاوره به مؤدیان در هر زمان و مکان از طریق کانال‌های تلفنی، پستی، رو در رو، و برخط امکان‌پذیر است.

حرکت به سمت خدمات جدید دیجیتال، شامل موارد مختلفی است که بعضی از آنها در حال گذر از مراحل اولیه و پیاده‌سازی اجرایی خود هستند. مهم‌ترین این موارد خدمات پرداخت برخط (آنلاین)، خود اظهاری دیجیتال، حساب مالیاتی شما، خدمات سلف‌سرویس مالیاتی کارگزاران است. سیاست‌های مقابله با اجتناب و فرار مالیاتی انگلستان در سال ۲۰۱۹ شامل سه رهیافت عمده می‌شود که عبارت است از:

رویکرد استراتژیک اداره درآمد و گمرکات سلطنتی انگلستان HMRC

عملکرد موفق و مدیریت سیستم مالیاتی به اطلاعات دقیق مالیات‌دهندگان به HMRC (مانند اظهارنامه مالیاتی)، و تحقق تعهدات خود (مانند پرداخت به‌موقع پرداخت مالیات) متکی است. استراتژی HMRC استفاده از مناسب‌ترین، مقرون‌به‌صرفه‌ترین و بالاترین تأثیر روش است. تشویق و پشتیبانی همه مالیات‌دهندگان در انجام تعهدات خود و مجازاتی را برای کسانی که مالیات نمی‌پردازند وضع کند، تا اکثریت سازگار ناتوان نشوند. به‌منظور پاسخگویی مناسب به خطرات و شرایط مختلف، از ابزاری چون *The Strategic Picture of Risk (SPR)* استفاده کند که به ارائه اطلاعات موردنیاز کمک می‌کند. و این اداره هر ساله با محاسبه و تخمین شکاف مالیاتی، روش و رفتار و استراتژی خود را بهبود می‌بخشد. چهارچوب و قدرت مدیریتی **اداره درآمد و گمرکات سلطنتی انگلستان** با مجموعه گسترده‌ای از اقدامات حفاظتی متعادل می‌شود مالیات‌دهندگان شریک در مالیات دولت و چارچوب عدالت کیفری می‌شوند و به این امر کمک می‌کنند تا اطمینان حاصل شود که HMRC متناسب و همدلانه با شرایط مالیات‌دهندگان عمل می‌کند. این نهاد اختیار مجازات و تحریم دارد و می‌تواند در جایی که عدم انطباق را کشف کرد اقدام به تشکیل تحقیقات جنایی کند تا طرف‌های درگیر در ماجرا را شناسایی و مجرم را مجازات کند. این اداره با توجه به نوع و اندازه فعالیت‌ها و تحلیل رفتاری و مبتنی بر ریسک افراد از سیاست‌های تشویقی، بازدارنده و برخورد مستقیم استفاده می‌کند.

رویکرد دولت در اجتناب و فرار مالیاتی و اشکال دیگر عدم انطباق

در این بخش دولت سیاست‌های خود را با توجه به تهدیدات جدید بروز می‌کند و با پیشرفت فن‌آوری از فرصت آن استفاده می‌کند. به‌عنوان مثال با انقلاب دیجیتال امکان فرار مالیاتی در مالیات بر ارزش افزوده افزایش پیدا کرده است پس دولت در برابر این پدیده‌ها متعهد شده است تا سیستم مالیاتی را به‌سرعت تغییر و منطبق کند. به‌طوری‌که در بودجه ۲۰۱۸ دولت فراخوان می‌دهد تا فرار مالیاتی بخش دیجیتال مانند مارکت‌های آنلاین را شناسایی و مالیات آن‌ها را دریافت کند. همچنین دولت با همکاری کشورهای OECD اقدام به تبادل اطلاعات فعالیت‌های تجاری می‌کند تا مالیات برون‌مرزی را شناسایی کرده و دریافت کند به‌طوری‌که در ۲۰۱۷ حدود ۱,۳ میلیون مؤدی مالیاتی در انگلیس و ۱۰۰ هزار نفر هم از فعالان برون‌مرزی خود اطلاعات جمع‌آوری کرد که در نهایت حدود ۵,۶۷ میلیون حساب به اداره درآمد و گمرکات سلطنتی انگلستان HMRC گزارش شد.

سرمایه‌گذاری در اداره درآمد و گمرکات سلطنتی انگلستان برای تعهد و اقدام بیشتر

دولت همواره در حال انطباق سیستم مالیاتی است تا در زمان مناسب مالیات دریافت شود و استراتژی انطباق مالیاتی در خارج از کشور به‌روز شود. دولت از سال ۲۰۱۰، دو میلیارد پوند برای رصد فرار و اجتناب و عدم انطباق مالیاتی در بودجه سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۱۵، ۲۰۱۷ صرف کرده است.

جدول ۳ - بررسی میزان فرار مالیاتی در کشورهای منتخب (میلیون دلار و درصد)

مدینا و اشنایدر - متوسط ۱۹۹۰-۲۰۱۵		شبکه جهانی عدالت مالیاتی - سال ۲۰۱۱			شرح
گروه	کشور	تولید ناخالص داخلی	درآمد مالیاتی	حجم فرار مالیاتی	درصد حجم فرار مالیاتی به درآمدهای مالیاتی
تایوان	امریکا	۱۴۵۸۲۴۰۰	۳۹۲۲۶۶	۳۳۷۳۴۹	۹
	اتریش	۳۷۶۱۶۱	۱۶۱۳۷۳	۱۵۶۵۳	۹,۷

بررسی فرار مالیاتی در ایران و کشورهای پیشرفته - شبکه تحلیلگران اقتصاد مقاومتی

۱۰,۸	۱۱	۱۷۱۱۴۷	۱۵۵۸۸۱	۵۴۹۷۸۱۳	ژاپن
۱۳,۴	۱۲	۵۴۱۹	۴۳۷۰۴	۱۲۶۶۷۹	نیوزلند
۱۱,۲	۱۳	۱۳۴۳۸۵	۱۰۵۸۱۵۳	۵۸۷۸۶۳۹	چین
۱۴,۲	۱۳	۴۱۱۵۷	۳۱۱۷۹۸	۷۸۳۴۱۳	هلند
۱۱,۹	۱۳	۴۰۷۹	۳۱۶۲۳	۲۲۳۶۹۹	سنگاپور
۱۳,۳	۱۳	۱۰۹۲۱۶	۸۷۳۷۲۵	۲۲۴۶۰۷۹	بریتانیا
۱۴,۱	۱۴	۳۹۸۷۹	۳۹۸۷۹	۹۲۴۸۴۳	استرالیا
۱۶	۱۵	۱۷۱۲۶۴	۱۱۴۱۷۶۱	۲۵۶۰۰۰۲	فرانسه
۱۷,۵	۱۶	۷۹۵۷۵	۵۰۶۸۴۵	۱۵۷۴۰۵۲	کانادا
۱۵,۶	۱۶	۲۱۴۹۹۶	۱۳۴۳۷۲۶	۳۳۰۹۶۶۹	آلمان
۱۶,۹	۱۶	۹۹۲۲	۶۲۷۹۹	۲۰۳۸۹۲	ایرلند
۱۸,۶	۱۸	۲۶۹۲۱	۱۵۲۰۹۸	۳۱۰۴۰۵	دانمارک
۱۹,۱	۱۸	۱۸۲۶۰	۱۰۳۱۶۲	۲۳۸۸۰۱	فنلاند
۱۵,۱	۱۵	۳۶۹۱	۲۴۴۴۳	۱۰۳۵۷۲	ویتنام
۱۹,۹	۱۸	۲۵۹	۱۴۰۶	۴۶۸۶۶	عمان
۱۹,۸	۱۹	۱۷۷۶۱	۹۳۹۷۲	۷۰۶۵۵۸	اندونزی
۱۷,۴	۱۹	۹۳۴	۵۰۴۶	۲۷۵۷۴	اردن
۲۰,۳	۲۲	۷۱۳۹۴	۳۲۱۵۹۶	۱۷۲۹۰۱۰	هند

در حال توسعه

مجارستان	۱۳۰۴۱۹	۵۲۸۲۰	۱۲۸۸۸	۲۴	۲۵,۳
مانزی	۲۳۷۸۰۴	۳۶۳۸۴	۱۱۲۴۳	۳۱	۳۱,۵
ترکیه	۷۳۵۲۶۴	۱۷۲۷۸۷	۵۴۰۸۲	۳۱	۳۱,۳
متوسط کشورهای توسعه یافته منتخب	-	-	-	۱۴	۱۴
متوسط کشورهای در حال توسعه منتخب	-	-	-	۲۲	۲۲

۶. روش‌های مقابله با فرار مالیاتی در ایران

یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین ابزارهای پیشرفت و توسعه اقتصادی در نظام بین‌الملل، شفافیت اقتصادی و جلوگیری از پنهان‌کاری در معاملات اقتصادی است. بر این اساس یکی از عمده‌ترین برنامه‌های اقتصادی کشورهای صنعتی دنیا تلاش جهت شفاف‌سازی اقتصادی و مبارزه جدی با اقتصاد زیرزمینی بوده است. به‌طور یقین شفافیت اقتصادی فارغ از اینکه مانعی اصلی در برابر قاچاق کالا بوده و باعث رونق کسب‌وکار اقتصادی در سطح بازارهای داخلی گردیده و همین مسئله زمینه‌ساز کاهش نرخ بیکاری می‌گردد، از سوی دیگر یکی از ملزومات جدی در جهت بسط عدالت اجتماعی و اقتصادی است. چراکه شفافیت اقتصادی موجب می‌شود تا نظام مالیاتی بتواند بر اساس شواهد و قراین واقعی اقدام به اخذ مالیات نموده و با اعمال عدالت مالیاتی، زمینه‌ساز عدالت اقتصادی و اجتماعی شود.

اما آیا تنها شفافیت حساب‌ها کافی است؟ یا به‌طور کلی آیا همه بخش‌ها و بنگاه‌های اقتصادی حاضر به

پذیرش رویکرد شفافیت در نظام اقتصادی می‌باشند؟

با توجه به شرایط موجود پاسخ به این پرسش آری نخواهد بود. چراکه در همه کشورهای دنیا و در تمامی

نظام‌های اقتصادی بخش‌هایی وجود دارند که منافع خود را در اقتصاد پنهان و زیرزمینی به دست می‌آورند یا با

استفاده از خلأهای قانونی به اجتناب مالیاتی روی می‌آورند و شفافیت اقتصاد چالشی جدی در برابر سودآوری ایشان خواهد بود. پس عامل شفافیت اقتصادی رویکردی است که نیازمند تلاش‌های طاقت‌فرسای بخش‌های تصمیم‌گیری اقتصادی در کشورهای مختلف دنیاست و نظام‌های اقتصادی جهت نیل به این هدف باید از ابزارهای کارگشا و مؤثری بهره‌برداری نمایند تا در کنار ایجاد شفافیت در عرصه مراودات اقتصادی به ایجاد رونق در نظام کسب‌وکار بپردازد.

برای دستیابی به این مهم در طول سال‌های اخیر، اجرای ماده ۱۶۹ مکرر قانون مالیات‌های مستقیم، فعالان اقتصادی و مؤدیان مالیاتی را موظف نموده تا اقدام به ارائه صورت معاملات فصلی خود نمایند؛ که براساس این قانون مؤدیان مالیاتی ملزم به ارائه گزارشی نسبت به فعالیت‌های اقتصادی خود در قالب صورت معاملات خواهند بود. اگرچه اقداماتی از این دست در کشورهای صنعتی و پیشرفته از سال‌های دور اجرایی شده است، اما بازهم این رویکرد در خصوص ارائه صورت معاملات فصلی از سوی مؤدیان و یا اجرای قوانینی همچون قانون مالیات بر ارزش افزوده بیانگر عزم جدی دستگاه‌های تصمیم‌گیری کشور در عرصه اقتصادی جهت نیل به ایجاد نوعی شفافیت در نظام اقتصادی ایران است. متأسفانه فسادهای اقتصادی بزرگ در سال‌های اخیر بیانگر این واقعیت مهم است که تا همه دستگاه‌های حاکمیتی و اقتصادی دولت و همچنین مردم به طرف وضع و اجرا و تمکین قوانینی در راستای شفافیت عملیات پولی و بانکی بنگاه‌های اقتصادی حرکت نکنند، شاهد رخ دادن مواردی چون اختلاس‌ها و بدهی‌های بانکی خواهیم بود.

در ماده ۱۶۹ مکرر قانون مالیات‌های مستقیم آمده است که به منظور ایجاد شفافیت در فعالیت‌های اقتصادی، پایگاه اطلاعات هویتی، عملکردی و دارایی مؤدیان مالیاتی شامل مواردی نظیر اطلاعات مالی، پولی و اعتباری، معاملاتی، سرمایه‌ای و ملکی اشخاص حقیقی و حقوقی در سازمان امور مالیاتی کشور ایجاد می‌شود. وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، شهرداری‌ها، مؤسسات وابسته به دولت، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نهادهای انقلاب اسلامی، بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و سایر اشخاص حقوقی اعم از دولتی و غیردولتی که اطلاعات مورد نیاز پایگاه فوق را در اختیاردارند و یا به نحوی موجبات

تحصیل درآمد و دارایی برای اشخاص را فراهم می‌آورند، موظفانند اطلاعات را در اختیار سازمان امور مالیاتی کشور قرار دهند. طبق تبصره‌های ۶ و ۷ ماده ۱۶۹ مکرر در قانون مالیات‌های مستقیم، سازمان ثبت‌اسناد و املاک کشور مکلف است، بانک اطلاعات ثبتی شرکت‌ها را طراحی و سامانه اطلاعاتی آن را ایجاد کند تا موجبات دسترسی بر خط سازمان امور مالیاتی کشور به سامانه مزبور فراهم شود. وزارت راه و شهرسازی نیز موظف است حداکثر شش ماه پس از تصویب این قانون، سامانه ملی املاک و اسکان کشور را ایجاد و امکان دسترسی آن را برای سازمان امور مالیاتی کشور به‌منظور شناسایی برخط مالکان و ساکنان یا کاربران واحدهای مسکونی، تجاری، خدماتی و اداری و پیگیری نقل و انتقال املاک و مستغلات به‌صورت رسمی، عادی، وکالتی و غیره در کلیه نقاط کشور فراهم نماید. در مفاد دیگر قانون مالیات‌های مستقیم نیز، اشخاص حقوقی و صاحبان مشاغل مکلف شده‌اند برای انجام معاملات خود صورتحساب صادر کرده و شماره اقتصادی خود و طرف معامله را در صورتحساب‌ها، قراردادها و سایر اسناد درج و فهرست معاملات خود را به سازمان امور مالیاتی ارائه کنند. همچنین مؤدیان مالیاتی موظف هستند از سامانه صندوق فروش استفاده کنند.

۷. مصاحبه با کارشناس

طبق مصاحبه با دکتر موحدی عضو هیئت‌علمی دانشگاه شاهد به نظر ایشان حجم فرار مالیاتی در ایران در حدود ۶۰ الی ۱۰۰ هزار میلیارد تومان است و در این راستا اولین اقدام در راستای مبارزه با فرار مالیاتی دستیابی به **نظام جامع اطلاعات مالیاتی** است که با تحقق آن قدم اصلی در تحقق شفافیت مالی برداشته می‌شود همچنین لازم است تا **قوانین مبارزه با پول‌شویی** و نظارت‌های لازم بر تراکنش‌های مالی صورت پذیرد تا با دستیابی به شفافیت مالی راه‌های فرار مالیاتی به حداقل برسد. از اصلی‌ترین مشکلات سیستم مالیاتی ایران ممیز محور بودن آن است که باعث ایجاد فساد در نظام مالیاتی بوده است. دو مورد یادشده از اولین برنامه‌های کشورهای با نظام مالیاتی پیشرفته در حوزه مبارزه با فرار و اجتناب مالیاتی بوده است. کشورهای گروه G20 در قالب توافق‌نامه‌های بین‌المللی تراکنش‌های مالی تجاری بین یکدیگر را به اشتراک گذاشته‌اند تا با دستیابی به شفافیت‌های لازم از فرار مالیاتی فعالان اقتصادی حوزه صادرات و واردات و قاچاق جلوگیری کنند. همچنین

از آنجایی که حجم فرار مالیاتی در فعالیتهای مختلف متفاوت است لازم است تا با **حسابرسی مبتنی بر ریسک**، مؤدیان مالیاتی رتبه‌بندی شوند تا اولویتهای مالیات ستانی شناسایی شوند و عدالت مالیاتی تحقق یابد.

و در مصاحبه با جناب آقای غیبی پور از کارشناسان سازمان امور مالیاتی به نظر ایشان وجود مشکلات ساختاری و مقررات ناکارآمد در سیستم مالیاتی کشور دلیل عمده‌ی فرارهای مالیاتی است اما برخی فرارهای مالیاتی عمدی و برنامه‌ریزی شده است. در چند سال اخیر قوانین و مقررات خوبی در ارتباط با ضمانت‌اجراهای مربوط به مالیات تدوین شده است. از جمله این قوانین، ماده ۱۶۹ مکرر قانون مالیات‌های مستقیم سال ۹۴ است که به موجب آن، تمام دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط مکلف هستند اطلاعات مربوط به فعالیتهای اقتصادی و هویتی افراد را در اختیار سازمان مالیاتی کشور قرار دهند. گر سازمان مالیاتی کشور بخواهد مالیات عادلانه وصول کند، باید بداند افراد در حوزه اقتصادی، چه فعالیتهایی انجام می‌دهند و حجم فعالیت آن‌ها چه میزان است تا بتواند بر اساس آن، مالیات عادلانه را تشخیص دهد. در این زمینه، ضمانت‌اجراهای مدنی و کیفری نیز پیش‌بینی شده است. ضمانت‌اجراهای مدنی جرائمی هستند که در حوزه مالیات به لحاظ تأخیر در پرداخت و یا عدم اجرای تکالیف قانونی وضع شده است. همچنین ضمانت‌اجراهای کیفری نیز برای نخستین بار در سطح گسترده در ماده ۲۷۴ قانون مالیات‌های مستقیم وضع شده است. در انگلستان بعد از بحران اقتصادی سال ۲۰۰۷ یکی از اقداماتی که انجام شد، افزایش کیفیت حسابرسی ممیزی مالیاتی بود. در ایران نیز افزایش کیفیت ممیزی مالیاتی به تنهایی می‌تواند در کوتاه‌مدت خیلی از انتظارات مالیاتی را برآورده کند. در بخش‌های مختلف از جمله حوزه تعاون تسهیلات ۲۵ درصد در نظر گرفته شده و یا برای رشد مناطق محروم معافیت مالیاتی در نظر گرفته شده اما در عمل شاهد هستیم هیچ‌کدام از این اقدامات انجام نشده است یعنی نه مناطق محروم رشد کرده و یا بخش تعاون تقویت نشده است و این امتیازات برای معافیت مالیاتی، یک کلاه‌شرعی در حوزه مالیات است. در حال حاضر حدود ۱۰۰ هزار میلیارد تومان فرار مالیاتی داریم اما میزان وصول مالیاتی ما ۱۰ هزار میلیارد تومان است. ریشه فرار مالیاتی در حوزه ساختار به علت عدم گستردگی و شمول تور مالیاتی است که باعث فرار می‌شود و همچنین در حوزه رفتار، با شیوه کنونی و ممیز محور بودن افراد در تور مالیاتی قرار می‌گیرند. همین‌طور کیفیت

حسابرسی‌ها بسیار ضعیف است لازم است با فعالیت بیشتر و نیروهای کارآمدتر این مسئله موردتوجه قرار گیرد. سامانه معاملات فصلی از سازوکارهای مناسب برای کاهش فرار مالیاتی است. همین‌طور به موجب ماده ۹۷ قانون مالیات‌های مستقیم هر چه بیشتر روی کیفیت بانک اطلاعاتی هوشمند و قابل استفاده برای همه مؤدیان مالیاتی سرمایه‌گذاری شود این مسئله سبب بهبود مالیات ستانی و کاهش فرار مالیاتی خواهد شد.

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مسئله فرار مالیاتی از دهه‌های گذشته توجه محققان و سیاست‌گذاران را جلب نموده و مطالعات مختلفی در این خصوص صورت پذیرفته است. فرار مالیاتی یکی از چالش‌های بسیار مهم کشورهای مختلف جهان به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است. فرار مالیاتی به‌عنوان جزئی از فعالیت‌های زیرزمینی یا بخش نامنظم اقتصاد شناخته‌شده و فعالیت‌هایی را شامل می‌شود که مالیات آن‌ها پرداخت نشده است. بر این اساس، واکاوی و شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد پدیده فرار مالیاتی جهت افزایش کارایی نظام مالیاتی اهمیت بسیاری دارد.

بررسی پدیده فرار مالیاتی و شناسایی عوامل مهم شکل‌گیری آن کمک می‌کند تا بتوان مناسب‌ترین راهبردها زیرساخت‌های لازم برای جلوگیری و کاهش آن فراهم آید. فرار مالیاتی تنها ریشه اقتصادی ندارد و نقش عوامل اجتماعی نهادی نیز در شکل‌گیری آن بایستی در نظر گرفته شود. به‌طور کلی در متون اقتصادی، برخی از عوامل مهم پدیدآورند فرار مالیاتی مواردی شامل: **نرخ مالیات، همکاری ضعیف نهادها و مؤسسات وابسته، پیچیدگی قوانین و مقررات، فقدان سیستم اطلاعاتی کارآمد، گستردگی معافیت‌های مالیاتی، تورم، اخلاق مالیاتی، سطح درآمد افراد، بیکاری و تعرفه کالا و خدمات** برشمرده شده‌اند.

در ایران مهم‌ترین علت ایجاد این پدیده، نبود سیستم اطلاعاتی کارآمد و در نتیجه عدم اشراف سازمان امور مالیاتی کشور بر اطلاعات اقتصادی اشخاص می‌باشد. حجم گسترده فرار مالیاتی، پیامدهای منفی بسیاری را در پی دارد که برخی از این پیامدها برای تمامی اقتصادها برخی نیز برای اقتصاد ایران موضوعیت دارند. کاهش توان رقابتی فعالان اقتصادی در بخش رسمی، شفافیت اقتصادی پایین، ناکارآمدی سیاست‌های دولت، ایجاد اختلال در خدمات عمومی دولت، نابرابری درآمد و ثروت، تضعیف فرهنگ مالیاتی، از جمله پیامدهای عمومی گستردگی فرار مالیاتی در یک اقتصاد و بی‌ثباتی اقتصادی و تداوم وابستگی بودجه دولت به منابع نفتی " نیز از مهم‌ترین پیامدهای گستردگی فرار

مالیاتی در اقتصاد ایران می‌باشند. کاهش فرار مالیاتی موجب می‌شود بدون تحمیل بار مالیاتی بر مؤدیان، درآمدهای مالیاتی و به تبع آن سهم آن در منابع بودجه دولت افزایش یابد که این امر در راستای ارتقای عدالت مالیاتی اهمیت بسیاری دارد. به‌هرحال، اولین گام در راستای حرکت در مسیر کاهش فرار مالیاتی، برآورد حجم فرار مالیاتی است تا از این طریق میزان وخامت اوضاع تبیین گردد.

نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در ایران در سال ۲۰۱۷، ۷٫۸۲ درصد بوده و رئیس سازمان امور مالیاتی، حجم فرار مالیاتی در اقتصاد ایران را ۴۰ هزار میلیارد تومان برآورد کرده است اما اظهار نظرهای مختلف حجم فرار مالیاتی در ایران را ۵۰ تا ۷۰ هزار میلیارد تومان برآورد می‌کنند. این رقم، فارغ از معافیت‌های سازمان امور مالیاتی که حدود ۴۰ درصد از تولید ناخالص ملی را شامل می‌شود اعلام شده است. همچنین بخش دیگر اقتصاد که سهم بزرگی در فرار مالیاتی دارد بخش اقتصاد غیر رسمی یا پنهان و قاچاق است. طبق پژوهش‌های انجام‌شده، حجم اقتصاد زیرزمینی ایران حدود ۲۰ درصد از تولید ناخالص ملی است که اطلاعات و ردپایی از آن‌ها وجود ندارد. علاوه براین هنوز برای بخش‌هایی از اقتصاد مانند خرید و فروش زمین و ارزش‌افزوده ملک مسکونی، پایه مالیاتی تعریف نشده و در این بخش خلاء قانونی وجود دارد. به‌عنوان مثال قاچاق که دارای ماهیتی غیرقانونی است، در آمار رسمی اقتصاد ثبت نمی‌شود زیرا این موارد را نمی‌توان شناسایی کرده و از آن‌ها مالیات اخذ کرد. در نتیجه در روش‌های محاسبه میزان فرار مالیاتی مدنظر قرار نمی‌گیرد. نهادهای دولتی حجم قاچاق سالیانه در کشور را بیش از ۱۲ میلیارد دلار و برآوردهای پژوهشی و دانشگاهی این مقدار را بیش از ۲۵ میلیارد دلار اعلام کرده‌اند. اگر میانگین این ارقام را با نرخ دلار ۱۰ هزار تومان به ریال تبدیل شود حجم قاچاق حدود ۲۰۰ هزار میلیارد تومان برآورد می‌شود. حال با لحاظ کردن ضریب علی‌راسی دست کم ۲۰ درصد، تنها فرار مالیاتی ناشی از قاچاق در ایران به بیش از ۴۰ هزار میلیارد تومان می‌رسد. در مجموع با صرف نظر از برخی معافیت‌های گسترده و بی‌ضابطه مالیاتی می‌توان گفت فرار مالیاتی در کشور بسیار بیشتر از رقم ۱۰۰ هزار میلیارد تومان یعنی حدود ۲۵ درصد از کل بودجه عمومی کشور است.

بر اساس مطالعه وزارت اقتصاد و امور دارایی حجم اقتصاد زیرزمینی ایران معادل ۳۵ تا ۴۰ درصد تولید ناخالص داخلی به دست آمده است؛ بنابراین می‌توان گفت با توجه گزارش بانک جهانی، تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۸ که معادل ۴۴۷ میلیارد دلار اعلام شده است در نتیجه حجم اقتصاد زیرزمینی ایران ۱۵۶ میلیارد دلار خواهد بود که با احتساب دلار ۱۰۰۰۰ ریالی ۱۵۶۰ هزار میلیارد تومان ظرفیت مالیات ستانی در ایران وجود دارد که با در نظر گرفتن ضریب علی‌الراسی ۲۰ درصد حجم در دسترس ناشی از شفاف شدن بخش اقتصاد زیرزمینی معادل ۳۱۰ هزار میلیارد ریال خواهد شد که با توجه تحریم‌ها و کاهش فروش نفت از مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصاد ایران خواهد بود. از آنجایی که اقتصاد زیرزمینی در تمام کشورهای دنیا وجود دارد می‌توان با ابزارهای تکنولوژیک و اصلاح پایه‌های مالیاتی و همراه با توجه عوامل فرار مالیاتی اشاره شده در این تحقیق، رویکردی صحیح و بایسته را در این بخش از اقتصاد اتخاذ کرد و درصد آن را در تولید ناخالص داخلی کاهش داد و درآمد‌های مالیاتی را در کشور افزایش داد. براساس تحقیقات محقق، متوسط فرار مالیاتی طی دوره ۱۳۶۰-۱۳۹۷ معادل ۳۵ درصد درآمد‌های مالیاتی محاسبه شده است. در سال ۱۳۹۷ درآمد مالیاتی اعلام شده ۱۰۹۱۰۰ میلیارد تومان است و در نتیجه برآورد فرار مالیاتی در سال ۱۳۹۷ حدود ۳۸۱۸۵ میلیارد تومان است.

۹. توصیه های سیاستی

با توجه به علل ایجاد پدیده فرار مالیاتی، موارد ذیل می توانند به عنوان توصیه های سیاستی جهت کاهش فرار مالیاتی در ایران مورد توجه سیاستگذاران اقتصادی قرار گیرند.

الف) اشراف اطلاعاتی سازمان امور مالیاتی کشور

در کشورهای دارای نظام مالیاتی پیشرفته، راهکار بنیادین جهت اشراف کامل اطلاعاتی نظام مذکور، قرار گرفتن اطلاعات اقتصادی افراد جمعه در اختیار دستگاه مالیات‌ستان از طریق اطلاعات ارسالی اشخاص ثالث همچون نظام بانکی، بیمه‌ای و سایر دستگاه‌ها و نهادهای دارنده اطلاعات مذکور است. اگرچه امکان دریافت اطلاعات مذکور توسط سازمان امور مالیاتی کشور در قالب پایگاه اطلاعات هویتی، دارایی و عملکردی موضوع ماده (۱۶۹) مکرر قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴ فراهم شده است، لیکن به دلیل عدم همکاری مناسب دستگاه‌ها و نهادهای اجرایی و حاکمیتی در ارسال اطلاعات مورد نیاز سازمان مالیاتی، پایگاه اطلاعاتی مذکور با ضعف اطلاعاتی شدیدی مواجه است. این در حالی است که اطلاعات پایگاه مذکور به عنوان اطلاعات برون سازمانی سیستم یکپارچه اطلاعات مالیاتی محسوب شده و سیستم مذکور نیز پروژه کلیدی و به نوعی ستون فقرات طرح جامع مالیاتی است. بنابراین، اجرای کامل طرح جامع مالیاتی نیز منوط به تکمیل اطلاعات این پایگاه است، براین اساس، برطرف شدن ضعف اطلاعاتی سازمان امور مالیاتی کشور به تبع آن اجرای کامل طرح جامع مالیاتی، نیازمند همکاری کلیه ارکان، دستگاه‌ها و نهادهای دولتی حاکمیتی است.

ب) ساماندهی معافیت‌های مالیاتی

حذف معافیت‌های غیرضروری و کارآمد سازی سایر معافیت‌ها به‌ویژه از طریق جایگزینی روش‌های متداول اعطای مشوق‌های مالیاتی همچون اعتبار مالیاتی و اعتبار سرمایه‌گذاری بجای تعطیلی مالیاتی (عمدتاً مربوط به معافیت‌های مناطق آزاد تجاری- صنعتی و معافیت‌های مربوط به مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته) بسیار حائز اهمیت است. در این ارتباط حذف و یا کاهش حداکثری معافیت‌های غیرضروری بخش کشاورزی، معافیت‌های مالیات بر واردات به‌ویژه در خصوص معافیت‌های منطقه‌ای و تخفیفات سود بازرگانی برخی بندرها

گمرکات و معافیت‌های گسترده و عام مربوط به بخش‌های تولیدی، معدنی و گردشگری و دیگر معافیت‌ها موردبازنگری و اصلاح اساسی قرار گیرد.

ج) شفاف و کارآمد سازی هزینه‌های دولت

این امر می‌تواند انگیزه افراد برای مشارکت در پرداخت مالیات و به عبارتی اخلاق مالیاتی را به‌طور محسوسی ارتقاء دهد. در این راستا، کاهش اندازه دولت (بهینه‌سازی حجم دولت)، اجرای کامل بودجه‌ریزی عملیاتی و همچنین ایجاد شفافیت در نحوه هزینه کرد مخارج دولتی از مهم‌ترین اقدامات می‌باشند.

د) تعدیل نرخ مالیات بر شرکت‌ها

دولت‌ها می‌توانند با کاهش نرخ مالیات بر شرکت‌ها، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را افزایش و هدف رشد اقتصادی را دنبال نمایند. علاوه بر این کاهش نرخ مالیات بر شرکت‌ها از طریق کاهش بار مالیاتی شرکت‌ها، می‌تواند انگیزه فرار مالیاتی را تا حد زیادی کاهش دهد. از این‌رو اگرچه در کوتاه‌مدت این امر کاهش درآمدهای مالیاتی دولت را در پی خواهد داشت، لیکن در بلندمدت، با توجه به افزایش پایه مالیات ناشی از رشد اقتصادی و همچنین کاهش فرار مالیاتی انتظار می‌رود درآمدهای مالیاتی ازدست‌رفته جبران گردد. این مهم علاوه بر آثار اشاره‌شده می‌تواند در ارتقاء شفافیت اقتصادی نیز نقش ایفا نماید. زیرا این اصلاح منجر به پائین تر قرار گرفتن نرخ مالیات بر اشخاص حقوقی نسبت به نرخ حداکثری مالیات بر اشخاص حقیقی (در حال حاضر یکسان و معادل ۲۵ درصد می‌باشند) و به تبع آن افزایش انگیزه فعالیت اقتصادی در قالب شرکت خواهد شد.

ه) افزایش رضایتمندی مؤدیان

ارتقاء خدمات مالیاتی به مؤدیان و ارتقاء عدالت مالیاتی از طریق بهبود تشخیص رسیدگی مالیاتی و همچنین اصلاح فرآیند دادرسی مالیاتی در افزایش رضایتمندی مؤدیان مالیاتی و بهبود تمکین مؤدیان و در نتیجه کاهش انگیزه فرار مالیاتی بسیار اهمیت دارد.

و) شفاف‌سازی و کاهش پیچیدگی قوانین و مقررات مالیاتی

تنقیح قوانین و مقررات مالیاتی، مقررات زدایی، اطلاع‌رسانی و آموزش مؤدیان در ایجاد شفافیت و کاهش پیچیدگی قوانین حائز اهمیت است. شایان ذکر است، مطابق بند (چ) ماده (۱۱۳) قانون برنامه ششم توسعه، تنقیح، اصلاح و رفع خلأهای قوانین با رعایت قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور حداکثر تا پایان سال دوم اجرای قانون برنامه مورد تأکید قرار گرفته است.

۱۰. فهرست منابع

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی.
- امین خاکی، علیرضا، (۱۳۹۰). «برآورد فرار مالیاتی و عوامل تعیین کننده آن در اقتصاد ایران»، رساله دکتری اقتصاد، دانشکده علوم اقتصاد و اداری دانشگاه مازندران.
- پژوهیان، جمشید (۱۳۸۶)، اقتصاد بخش عمومی (مالیات‌ها)، انتشارات جنگل، چاپ اول.
- دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی (۱۳۸۷)، گزارش پشتیبان طرح تحولات اقتصادی.
- طیب نیا، علی (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر اصلاح نظام مالیاتی ایران، طرح پژوهشی، سازمان امور مالیاتی کشور
- قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹.
- قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶ و اصلاحات بعدی آن.
- گیلک حکیم آبادی، محمدتقی (۱۳۸۳)، «درس‌هایی از روند اصلاحات مالیاتی مطالعه موردی ایران»، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی، شماره ۱۳، تابستان.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان امور مالیاتی کشور (۱۳۹۰)، برنامه تحول نظام مالیاتی کشور.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان امور مالیاتی کشور (۱۳۹۱)، «گزارش ظرفیت‌های مالیاتی اقتصاد ایران، چالش‌ها و راهکارهای توسعه آن».
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، سازمان امور مالیاتی کشور، راهبردهای اصلاح نظام مالیاتی کشور.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی (۱۳۹۰)، مستندات طرح تحول نظام مالیاتی.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی (۱۳۹۱)، مطالعه پشتیبان طرح تحول نظام مالیاتی کشور.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی (۱۳۹۱)، گزارش توجیهی لایحه اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم
- اشرف زاده، حمیدرضا و مهرگان، نادر (۱۳۷۹)، «تخمین حجم فعالیت‌های اقتصاد زیرزمینی در ایران با استفاده از روش تقاضا برای اسکناس و مسکوک در گردش»، مجموعه مقالات سومین همایش ملی بررسی پدیده قاچاق کالا و راه‌های پیشگیری آن، آذر ۱۳۷۸، تهران دانشگاه تربیت مدرس، پژوهشکده اقتصاد.

- Σ زایر، آیت (۱۳۸۸). «جایگاه ساده‌سازی در برنامه‌های اصلاح مالیاتی: تجربه جهانی و چالش‌های نظام مالیاتی ایران»، فصلنامه تخصصی مالیات، دوره جدید، شماره ششم (مسلسل ۵۴)، پاییز ۱۳۸۰
- الماسی، حسن و همکاران (۱۳۹۳). «بررسی طرز تلقی مؤدیان نسبت به انصاف نظام مالیاتی و تأثیر آن بر رفتار تمکین مالیاتی»، پژوهشنامه مالیات، شماره بیست و دوم (مسلسل ۷۰)، تابستان ۱۳۹۳
 - حکیمی فرهاد (۱۳۹۳). «بررسی تأثیر اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم بر سرمایه‌گذاری در مناطق مختلف کشور»، پژوهشنامه مالیات شماره ۷۱، ص ۱۳۳-۱۵۸.
 - رهبر، فرهاد، محمود متوسلی و میثم امیری (۱۳۹۲)، «اقتصاددانان رفتاری و نظریه‌های آن‌ها»، مجله علمی- پژوهشی برنامه و بودجه، شماره ۱۲۰، بهار ۱۳۳-۱۶۵-۱۳۹۲.
- APEC/OECD (2019), Combatting Tax Crimes More Effectively in APEC Economies, Organisation for Economic Co-operation and Development and Asia-Pacific Economic Cooperation.
 - OECD (2017), Fighting Tax Crime: The Ten Global Principles, OECD Publishing, Paris.
 - Ardizzi. G. & Petraglia, c. and Piacenza, m. & Turati, G. (2011), Measuring the Underground Economy with the Currency Demand Approach A Reinterpretation of the methodology, with an application to Italy, University of Torino
 - Caballe, P & Panades. J. (2004). Inflation, tax evasion, and distribution of consumption. Journal of Macroeconomics. 26 (4), 567-595.
 - Cebula. R & Feige. E (2010). America underground economy: Measuring the size growth and determinants of income tax evasion in the US. MPRA Papers, 29672, University of library of Munich, Germany, PP 1-23.
 - Fishburn, G. (1981). Tax evasion and inflation, Australian Economic Papers, 20 (37), 325-332.
 - Giles, D. (1997). The hidden economy and tax evasion prosecutions in new.Zealand. Applied Economics Letters, Taylor, and Francis Journals 4(5), 281-285.
 - Guttman, P. M. (1997). Subterranean Economy, Financial Analysts Journal .Vol. 33, No. 6 (Nov. - Dec.), pp. 36-27,34

- OECD (2010). Choosing a Broad Base – Low Rate Approach to Taxation, OECD Tax Policy Studies, No. 19, OECD Publishing.
- OECD Tax Policy Studies (2006). Fundamental Reforms of Personal Income Tax-NO.13 – ISBN 92-64-402577-4-OECD.
- OECD Tax Policy Studies (2006). Fundamental Reforms of Corporate Income Tax-NO.13 – ISBN 92-64-402577-4-OECD
- Sorensen, P.B. (2005), Neutral Taxation of Shareholder Income, International Tax and Public Finance 12, 777-801.
- Sorensen, P. B. (2001). OECD TAX—A Model of Tax Policy in the OECD Economy. Technical Working Paper, Economic Policy Research Unit, University of Copenhagen.
- Kemal, M. Ali. (2007). Fresh Assessment of the Underground Economy and Tax Evasion in Pakistan: Causes, Consequences, and Linkages with the Formal Economy, MPRA Paper 2226, univesity Library of Munich, Germany.
- Richardson, G. (2006), “Determinants of Tax Evasion: A Cross Country Investigation”, Journal of International Accounting, Auditing and Taxation, Vol.15, pp 150-169.
- Schneider, F. and Enste, D. (2000). Shadow Economies: Sizes, Causes and.Consequences, Journal of Economic Literature, Vol. 38. No. 158
- Schneider, F. (2006). Shadow Economies of 145 Countries around the World What Do We Know? , erscheint in: B.-A. Wickström (ed.), Schattenwirtschaft .Schriften des Vereins für Socialpolitik.
- Duncker&Humblot, Berlin 59.Slemrod, J., and Yitzhaki, S. (2002). Tax avoidance, Evasion, and Administration. In A. J. Auerbach and M. Feldstein (Eds.), Handbook of public economics .pp. 1423–1470(Amsterdam: Elsevier) 60.
- Tanzi, V. (1980). The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications, Paper Presented at the ۱۹۸۰ Meeting of American Economic Association held in Denver, Colorado, September 5-7 and so at Rome. Banca .Nazionale Del Lavoro, Quarterly Review, (December), No.135 (4), pp. 427-453.
- Tanzi, V. (ed.) (1982). The Underground Economy in the United States and .abroad. Lexington: Lexington Books, Massachusetts, 340

- Uadiale, O.M, Fagbemi, T.O. and Ogunleye J.O.(2010), “An Empirical Study of the Relationship between Culture and Personal Income Tax evasion in Nigeria”, European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, Vol.20, p